

**ҚР ақпарат және қоғамдық
даму министрлігі**

**«МИР» Аймақаралық
медиация орталығы» ЖМ**

CISC
Civil Initiatives Support Center

**Азаматтық бастамаларды
қолдау орталығы**

**«Әлеуметтік мәселелерді шешу және қоғамдағы
тұрақтылық пен келісімді сақтау үшін медиация
институтын қолдану» тақырыбына әлеуметтік
мемлекеттік жобаны іске асыру шеңберінде**

**Google-нысандағы online сауалнамалар негізінде
әлеуметтік пікіртерім нәтижелеріне сүйеніп,
қазіргі кезеңдегі жекелеген аспектілер бойынша
Қазақстан Республикасындағы
медиацияның жай-күйін талдау**

«Әлеуметтік мәселелерді шешу және қоғамдағы тұрақтылық пен келісімді сақтау үшін медиация институтын қолдану» тақырыбына әлеуметтік мемлекеттік жобаны іске асыру шеңберінде Google-нысандағы online сауалнамалар негізінде әлеуметтік пікіртерім нәтижелеріне сүйеніп, қазіргі кезеңдегі жекелеген аспектілер бойынша Қазақстан Республикасындағы медиацияның жай-күйін талдау

Нұр-Сұлтан, 2021

Мазмұны

Кіріспе	3
I Азаматтардың дауларды сотқа дейін реттеуге мүдделілігі	4
II Медиацияның дамуына кедергі келтіретін себептерді анықтау	9
III Медиацияның ең көп қолданылуы байқалатын саланы анықтау (азаматтық, еңбек, отбасылық және т.б.)	23
IV «Кәсіби емес» медиаторлар институтының жай-күйін бағалау	33
Қорытынды	37

Кіріспе

Медиация институты дауларды реттеудің баламалы тәсілі ретінде Қазақстанда 2011 жылы енгізілді. «Медиация туралы» ҚР Заңының қабылданғанына және оның күшіне енгеніне 10 жыл болды.

10 жыл ішінде институт айтарлықтай өзгерді. Бірақ осы уақытқа дейін соттан тыс медиация процедурасын қолдану қазақстандық қоғамда тиісті дамымай келеді. «Әлеуметтік мәселелерді шешу және қоғамдағы тұрақтылық пен келісімді сақтау үшін медиация институтын қолдану» тақырыбындағы әлеуметтік мемлекеттік жобаны іске асыру шеңберінде жүргізілген социологиялық сауалнама, ең алдымен, медиацияның дамуына кедергі келтіретін себептерді анықтауға, таластар мен даулар туындаған кезде медиация процедурасын қолдануға азаматтардың қызығушылығын талдауға, даулардың жекелеген санаттары бойынша медиация процедурасының қажеттілігін талдауға, кәсіби және кәсіби емес медиаторлар институтының тиімділігін бағалауға бағытталған.

Социологиялық сауалнама жүргізудің мақсаты даулар мен таластарды реттеу процедурасы ретінде медиацияны дамыту мақсатында жүргізілген сауалнама негізінде ұсынымдар әзірлеу, қоғамда туындайтын дауларды, негізінен сотқа дейінгі сатыларда соттан тыс тәртіппен реттеу үшін медиация процедурасын қолдануды тарату болды.

Социологиялық сауалнама төрт бағыт бойынша жүргізілді:

- 1) азаматтардың дауларды сотқа дейін реттеуге мүдделілігі;
- 2) медиацияның дамуына кедергі келтіретін себептерді айқындау;
- 3) медиацияны неғұрлым көп қолдану байқалатын саланы анықтау;
- 4) «кәсіби емес» медиаторлар институтының жай-күйін бағалау кіреді.

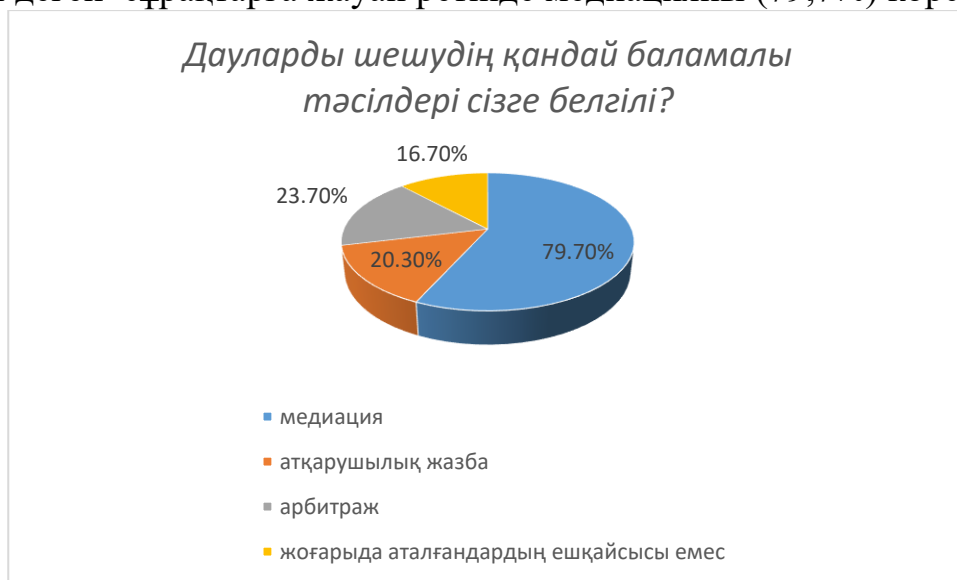
Сауалнамаға кәсіби және кәсіби емес медиаторлар, судьялар, заңгерлер, нотариустар, адвокаттар, ҚР азаматтары қатысты. Аумақтық сауалнамаға келесі қалалардың тұрғындары қатысты: Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент, Ақтөбе, Қарағанды, Павлодар, Петропавл, Орал, Өскемен, Семей, Хромтау, Атырау, Петропавл, Қарағанды, Қостанай, Талдықорған және тиісінше Түркістан облысы, Ақтөбе облысы, Қарағанды облысы, Шығыс Қазақстан облысы, Солтүстік Қазақстан облысы, Қарағанды облысы, Павлодар облысы.

I Азаматтардың дауларды сотқа дейін реттеуге мүдделілігі

Социологиялық сауалнамаға бағыт бойынша 60 адам қатысты, олардың көпшілігі 25 пен 65 жас аралығында.

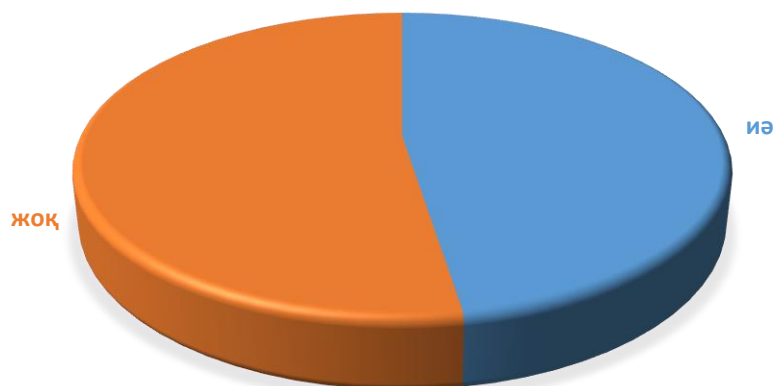

Респонденттердің көпшілігі дауды (таласты) реттеудің қандай тәсілдері белгілі деген сұрақтарға жауап ретінде медиацияны (79,7%) көрсетті.

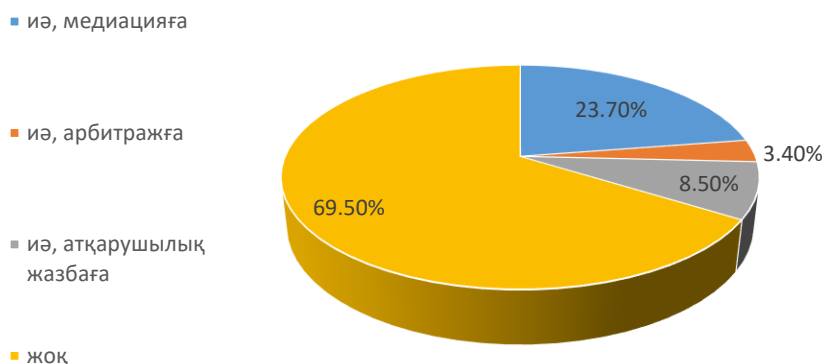
Соңғы 10 жылда пікіртерімге қатысқандардың 47,5%-ы сотқа жүгінді.

СІЗ СОҢҒЫ 10 ЖЫЛДА СОТҚА ЖҮГІНДІҢІЗ БЕ?

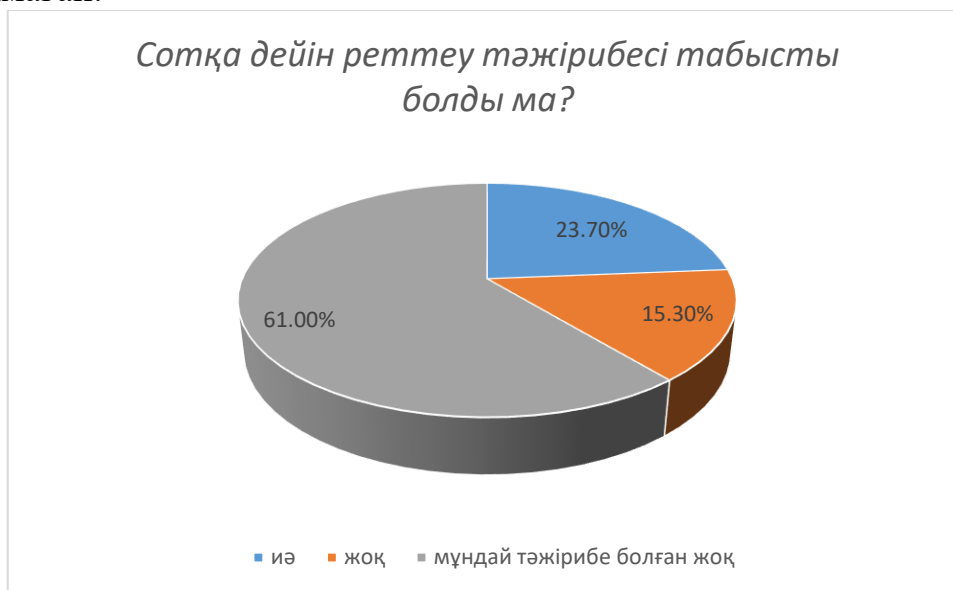
Респонденттердің көпшілігі дауды сотқа дейін реттеуге жүгінуге тура келді ме деген сұраққа теріс жауап берді (69,5%), бұл ретте оң жауап бергендердің 23,7% - ы дауды сотқа дейін реттеу ретінде медиацияға жүгінген.

Дауды(таласты сотқа дейін реттеуге жүгінуге тура келді ме?

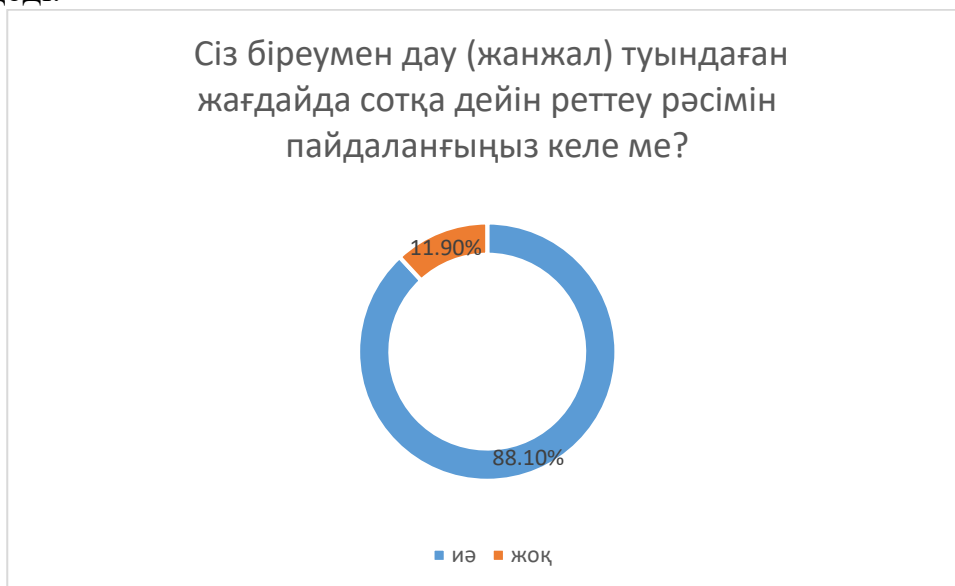

Сотқа дейінгі дауды реттеудің табысты қолданылуына қатысты сұраққа қатысты респонденттердің көпшілігі олардың мұндай тәжірибесі жоқ деп жауап берді, 23,7% - ы дауларды реттеудің сотқа дейінгі тәсілдерін қолданудың сәтті

екендігі туралы мәлімдеді, 15,3%-ы дауды сотқа дейін реттеудің қолданылуынан көңілі толмаған.

Респонденттердің көпшілігі (88,1%) олар туындаған жағдайда дауды (таласты) сотқа дейін реттеу рәсімдерін пайдалануға дайын екендіктерін мәлімдеді.

Сондай-ақ респонденттердің басым көпшілігі (66,1 %) дауды сотқа дейін реттеуді сотқа қарағанда, оны реттеудің неғұрлым ыңғайлы тәсілі деп санайды.

Сотқа дейінгі реттеу әдістерінің тиімділігіне қатысты, сотпен салыстырғанда, респонденттердің көпшілігі дауды сотқа дейінгі реттеу әдістерін тиімді деп санайды, бірақ респонденттердің пікірінше, дауларды сотқа дейінгі

реттеу әдістерін қолдану тиімділігі оларды қолдану ыңғайлылығының көрсеткішінен төмен екенін атап өткен жөн.

Жалпы, азаматтардың медиацияны және дауларды сотқа дейін реттеудің басқа тәсілдерін қолдануға қызығушылық көрсеткіші айтарлықтай жоғары. Сауалнамадан біз дауларды сотқа дейін реттеудің ең танымал тәсілі медиация болып табылатынын көріп отырмыз. Азаматтардың туындайтын құқықтық дауларын шешу үшін соттан тыс реттеу тәсілдерін қолдануға әзірлік көрсеткіші (88,1 %) өте жоғары.

Сондай-ақ, респонденттердің көпшілігі сотқа дейінгі дауларды шешу әдістерін сотқа қарағанда ыңғайлы, жайлы деп санайды. Алайда, респонденттердің сауалнамасынан көрініп тұрғандай, дауларды реттеудің сотқа дейінгі немесе соттан тыс тәсілдерін қолданудың тиімділігі күмән тудырады.

Бүгінгі күні, сауалнама бойынша, медиация дауларды соттан тыс реттеудің өзге тәсілдерімен салыстырғанда, дауды реттеудің неғұрлым талап етілетін тәсілі болып табылады (23,7% керісінше 8,5 % -арбитраж және 3,4 % - нотариустың атқарушылық жазбасы).

Сонымен қатар, сұралғандардың тек 27,3%-ы дауларды реттеудің сотқа дейінгі тәсілдерін қолданудың сәтті тәжірибесі туралы мәлімдеді. Пікіртерімге қатысқандардың көпшілігінің дауларды сотқа дейін реттеуді қолдану тәжірибесі болған жоқ. Респонденттердің көпшілігі дауды сотқа дейін реттеуге жүгінуге тура келді ме деген сұраққа теріс жауап берді (69,5%), бұл ретте оң жауап бергендердің 23,7% - ы дауды сотқа дейін реттеу әдісі ретінде медиацияға жүгінді.

Азаматтардың медиацияны және жүргізілген сауалнама негізінде дауларды реттеудің өзге де тәсілдерін қолдануға мүдделілігін арттыру бөлігінде мыналар ұсынылады:

I. жергілікті атқарушы органдардың, ҚР Әділет Министрлігінің құрылымдық бөлімшелерінің құқықтық насихатты, жалпыға бірдей құқықтық оқытуды, өңірлер бойынша жергілікті тұрғындар арасында дауларды реттеудің соттан тыс тәсілдерін қолдану мүмкіндіктері туралы білімді таратуды міндеттеу;

II. Жалпыға бірдей құқықтық оқыту, интернет-ресурстарды қоса алғанда, БАҚ-та дауларды реттеудің соттан тыс тәсілдерін қолдану мүмкіндіктері туралы білімді тарату мәселесі бойынша мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты орналастыруды көздеу;

III. Заңнамаға, атап айтқанда, салықтар және бюджетке төленетін өзге де төлемдер туралы Кодекске мынадай мазмұндағы өзгерістер енгізу:

«610-бап. Соттардағы мемлекеттік баж мөлшерлемелері

1. Сотқа берілетін талап қою арыздарынан, ерекше талап қою іс жүргізуінің арыздарынан, ерекше іс жүргізу істері жөніндегі арыздардан (шағымдардан), сот бұйрығын шығару туралы арыздардан, атқару парағының телнұсқасын беру туралы арыздардан, төреліктің және шетелдік соттардың шешімдерін мәжбүрлеп орындатуға арналған атқару парақтарын беру туралы арыздардан, сот актілерінің, атқару парақтарының және өзге де құжаттардың көшірмелерін қайта беру туралы арыздардан мемлекеттік баж мынадай мөлшерде:

1) Егер осы тармақта өзгеше белгіленбесе, мүліктік сипаттағы талап қою арыздарынан:

жеке тұлғалар үшін-талап қою сомасының 2 пайызы;

заңды тұлғалар үшін-талап сомасының 6 пайызы;

5) некені бұзу туралы талап арыздардан – 0,6 АЕК.

Некені бұзу кезінде мүлікті бөлу жағдайларында баж осы тармақтың 1) тармақшасына сәйкес талап қою бағасынан белгіленеді;

10) сот бұйрығын шығару туралы арыздардан – осы тармақтың 1) тармақшасында көрсетілген мемлекеттік баж ставкаларының 50 пайызы;;

14) жеке тұлғалардың ар-намысына, қадір-қасиетіне және іскерлік беделіне нұқсан келтіретін мәліметтерді таратудан келтірілген моральдық зиянды ақшалай түрде өтем өндіріп алу туралы талап қою арыздарынан-талап қою сомасының 2 пайызы;;

15) іскерлік беделге нұқсан келтіретін мәліметтерді таратудан келтірілген залалдарды өндіріп алу туралы заңды тұлғалардың талап қою арыздарынан-талап қою сомасының 6 пайызы

16) егер тараптар дауларды сотқа дейін, оның ішінде медиация тәртібімен реттеу тәртібін сақтаған жағдайда, осы тармақтың 1), 5), 10), 14) 15-тармақшаларында көрсетілген мемлекеттік баж мөлшері осы тармақшаларда көрсетілген ставкалардың 50% - ын құрайды.

Осылайша, құқықтық дауларды реттеудің сотқа дейінгі тәртібі сақталған жағдайда, іс жүзінде мемлекеттік баж мөлшерлемесі өзгермейді.

IV. Азаматтық іс жүргізу заңнамасында құқықтық дауларды реттеудің сотқа дейінгі немесе соттан тыс тәсілінің нысандарын нақты белгілейтін нормалар енгізілсін: медиация, нотариустың атқарушылық жазбасы, төрелік, партисипативтік процедура, наразылық іс жүргізу.

II Медиацияның дамуына кедергі келтіретін себептерді анықтау

«Медиацияның дамуына кедергі келтіретін себептерді анықтау» сауалнамасына 203 адам қатысты.

Сұралғандардың 85% - ы сот жүйесінің өкілдері, 13% - ы медиаторлар ұйымдарының өкілдері болғанын атап өткен жөн.

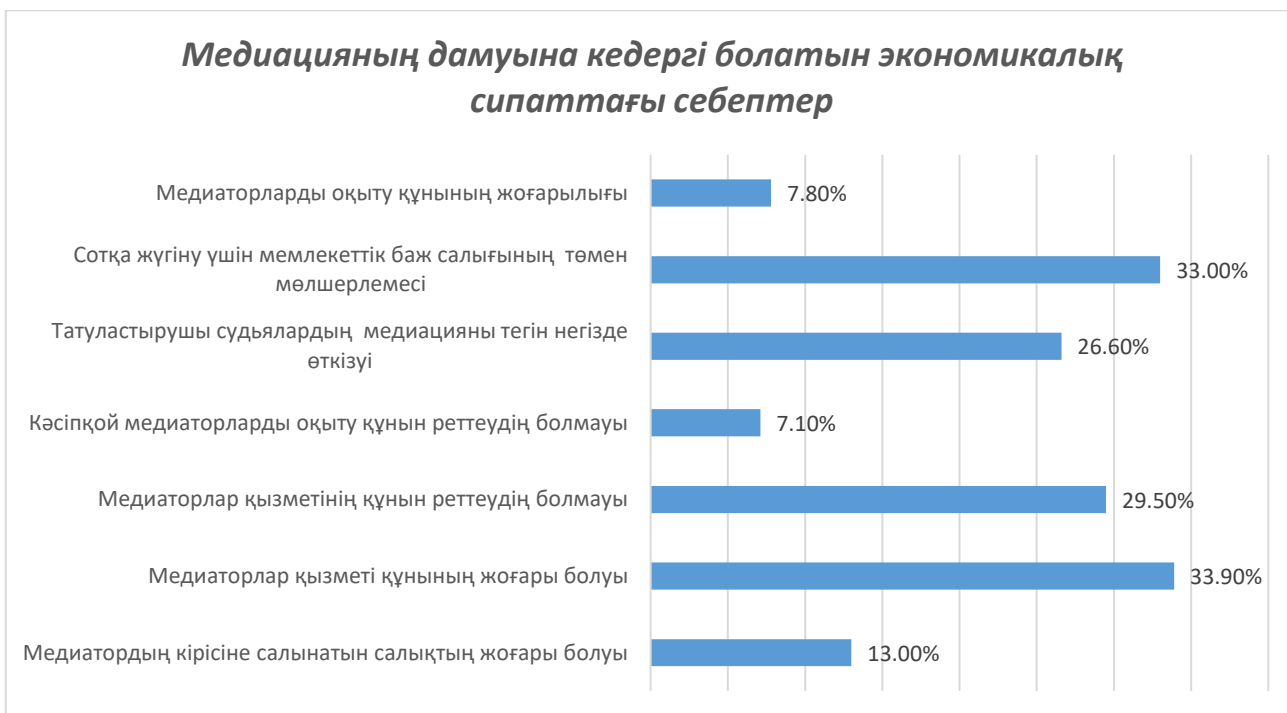
«Медиацияның дамуына кедергі келтіретін себептерді анықтау» бағыты бойынша жүргізілген сауалнаманың талдауы мынаны көрсетті: медиацияның дамуына кедергі келтіретін көрсетілген себептердің ішіндегі ең үлкен көрсеткішті медиатордың табысына салынатын салықтың жоғары болуы (42,9 %) және азаматтардың сотқа жүгінуі үшін мемлекеттік баждың төмен ставкасы (35,7%) сияқты себептер көрсетті.

Кәсіби медиаторлар мен сот жүйесі өкілдерінің Қазақстан Республикасында медиацияның дамуына кедергі келтіретін себептерді бағалауға қатысты пікірлері айтарлықтай ауытқып отырғанын атап өткен жөн.

Мысалы, кәсіпқой медиаторлардың көпшілігі медиация процедурасының дамуына кедергі келтіретін экономикалық сипаттағы себептер ретінде медиатордың табысына салынатын жоғары салықтар мен медиацияны татуластырушы судьялардың тегін негізде жүргізуін, сондай-ақ сотқа талап-арыз беру үшін мемлекеттік баждың төмен мөлшерін атайды. Сот жүйесі өкілдерінің басым бөлігі (38,6%) медиация процедурасының дамуына кедергі келтіретін экономикалық сипаттағы себептер ретінде медиатор қызметтері құнының жоғары екендігін көрсетті, сот жүйесінің сұралған өкілдерінің 33,9% медиация рәсімінің дамуына кедергі келтіретін экономикалық сипаттағы себептер – медиатор қызметтерінің құнын реттеудің жоқтығы деп есептейді.

Жалпы алғанда, медиация процедурасының дамуына кедергі келтіретін экономикалық сипаттағы негізгі себептер ретінде респонденттер мынадай себептерді атап өтті: медиаторлар қызметтерінің жоғары құны - 33,9%, медиатор қызметтерінің құнын реттеудің жоқтығы – 29,5 %, медиацияны татуластырушы судьялардың соттарда тегін негізде жүргізуі-26,6 %, сотқа жүгінген кезде мемлекеттік баждың төмен мөлшері – 33%, медиатордың табысына салынатын салықтың жоғары мөлшері – 13%, медиаторлар үшін оқытудың жоғары құны –

7,8%, медиаторларды оқыту құнын – 5,4%, сот талқылауы сатысында медиативтік келісім жасалған жағдайда мемлекеттік бажды қайтару – 3,9%.

Медиация рәсімінің құнына қатысты-медиация рәсімінің құны соттардағы адвокаттар мен заңгерлердің қызметтерінің құнынан төмен априори. Қазақстандағы орташа жалақы бүгінде 257000 теңге. Сауалнамаға сәйкес 2019 жылғы 01 қаңтар мен 2021 жылғы 01 сәуір аралығында бір кәсіби медиатор орта есеппен 87 медиация өткізді. Яғни, орта есеппен 28 айда 1 кәсіби медиатор 87 медиация өткізді. Демек, кәсіби медиатор айына орта есеппен үш медиацияны жүргізеді. Ел бойынша орташа жалақыны негізге ала отырып, бір медиация рәсімінің құны кәсіби медиатордың орташа өмір сүру жағдайларын қамтамасыз ету үшін бір медиация рәсімінің құны 85667 теңгені құрауы тиіс, алайда медиация рәсімінің орташа құны (кәсіби медиаторлар сұхбатының деректері бойынша) 35000 теңгені құрайды.

«Медиация туралы» ҚР Заңына сәйкес медиация процедурасын өткізу мерзімі 60 күнге дейін ұзарту мүмкіндігімен 30 күнді құрайды. Медиация процедурасының құны медиация процедурасын жүргізу басталғанға дейін медиацияны жүргізу туралы шартта белгіленеді, яғни шарттың талаптары бойынша медиатор осы құқықтық дау бойынша медиация процедурасын тағы 30 күнтізбелік күнге ұзарту мүмкіндігімен күнтізбелік 30 күн ішінде жүзеге асыру міндеттемесін өзіне алады. Бірақ медиацияны татуластырушы судьялар ақысыз және төленген мемлекеттік баж салығын қайтару шартымен жүзеге асыратын жағдайларда,

яғни соттың абсолютті тегін жұмысы жағдайында кез-келген шығын жоғары болып көрінеді.

Сондай-ақ, кәсіби медиаторлар, әдетте, үй-жайларды, материалдарды жалға алу шығындарын көтеретіндігін, сондай-ақ олардың кірістеріне өте жоғары салық салынатындығын ескеру қажет.

Татуластырушы судьялардың медиацияны тегін негізде жүргізуі сияқты Қазақстан Республикасында медиацияның дамуына кедергі келтіретін аталған себепке қатысты, татуластырушы судьялар жүргізетін медиацияның мемлекетте медиацияны дамытпайтынына, керісінше, оның дамуына кедергі жасайтынына нақты ықпал ететін бірнеше факторлар бар екенін атап өткен жөн.

Біріншіден, судьялар жүктемесінің көп болуы судьялардың медиация процедурасының мазмұны тұрғысынан да, оның формасы тұрғысынан да процедураның технологиясын сақтай отырып сапалы жүргізуге мүмкіндік бермейді. Осылайша, бітімгер ретінде әрекет ететін көптеген судьялар медиация жүргізу ұсынысымен ғана шектеліп, тараптармен келіссөздер (бірлескен де, әрбір тараппен жеке-жеке келіссөздер де) жүргізбейді. Нәтижесінде, мұндай жағдайларда медиация деп аталатын іс-әрекет тараптардың тікелей келіссөздерінен байқалады, ал кейде тараптар бір-бірімен шынымен келіседі, бірақ өз мәні бойынша бұл медиация емес, бұл медиативті келісім ретінде ұсынылатын бітімгершілік келісім жасасумен жүзеге асатын тараптардың тікелей келіссөздері. Осындай практикадан тұрғындар медиация процедурасын дұрыс түсінбейді, сондықтан туындаған дауларды шешу үшін кәсіби немесе кәсіби емес медиаторлардан көмек сұрағысы келмейді.

Татуластырушы судья, тіпті дау жағдайында келіссөздер мен коммуникациялар саласында тиісті құзыреттері болмаса да тараптармен келіссөздер жүргізуге тырысқан жағдайда да, ол медиация рәсімін тағы да дұрыс қолданбайды, осылайша дау тараптарында медиация туралы бұрыс түсінік қалыптастырады.

Медиатор жұмысының мәні тараптармен сенімді қарым-қатынас орнату, олардың таластарын, эмоционалдылығын төмендету, жанжалдың (даудың) шынайы себептерін, тараптың осы мүдделерін анықтау, тараптармен даудың дамуының ықтимал теріс салдарын ойластыру, тараптарға туындаған дауды шешудің нұсқаларын әзірлеуге және тиісінше даудың (дау-шардың) барлық қатысушыларын қанағаттандыратын шешім қабылдауға көмектесу болып табылады. Келіссөздер технологиясын, медиация рәсімі аясында келіссөздер жүргізу кезінде қолданылатын құралдарды білмеу көбінесе сотта татуластырушы судьялардың қатысуымен медиация белгілі бір нұсқаға бір немесе басқа тарапты көндіруге әкеледі.

Екіншіден, жалпы ереже бойынша медиацияны іс бойынша төрағалық етпейтін судья өткізуі тиіс, алайда, ҚР АПК 179-бабының 4-бөлігіне сәйкес тараптардың өтініші бойынша медиацияны іс жүргізуші судья өткізуі мүмкін.

Бұдан басқа, осы нормада медиацияны апелляциялық сатыдағы сотта жүргізу үшін іс, әдетте, соттың алқалы құрамындағы судьялардың біріне беріледі деп көзделген.

Біздің ойымызша, бұл нормалар қолайсыз. Медиация дауларды реттеудің өзге тәсілдерінен ерекшеленеді, өйткені медиатор дау бойынша шешім қабылдамайды, шешімдерді тараптардың өздері шығарады, медиатордың тараптарға қысым жасау құралдары болмайды. Төрағалық етуші судья медиатор болған жағдайда қысым көрсету құралдары сақталады және іске асырылуы мүмкін, өйткені судьяның осы нақты құқықтық дауды шешуге күші бар. Бұдан басқа, осы нормалардың сыбайлас жемқорлық тәуекелдері туралы ойлану қажет, өйткені медиация процедурасы хаттамаланбайды, медиация процедурасының дыбыстық және бейнежазбасы жүргізілмейді, бұл процедураның құпиялылық қағидатына сәйкес келеді.

Яғни, татуластырушы судья іс бойынша төрағалық етуші бола отырып, тараптарға іс бойынша жалпы шешім қабылдауы үшін өз еркімен немесе еріксіз қысым жасаса, осылайша тараптардың медиация туралы қате түсінігі қалыптасады.

Осылайша, сот медиациясын іс бойынша төрағалық етуші судья ешқандай жағдайда жүргізбеуі керек.

Үшіншіден, «Медиация туралы» ҚР Заңының медиацияны жүргізу туралы шартты, дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісімді жасасу қажеттілігіне қатысты нақты нұсқамаларына қарамастан, татуластырушы судья медиацияны жүргізген кезде бұл талаптар орындалмайды. «Медиация туралы» ҚР Заңының 21-бабының 1-бөлігінде белгіленген нормаларға қарамастан, медиацияны жүргізу туралы шарт жасалмайды: «тараптар дауды (дау-шарды) медиация жолымен шешу туралы өзара келіскен жағдайда, жазбаша нысанда ресімделген медиация туралы шарт жасалады».

Бірқатар жағдайларда дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісім де жасалмайды. Тәжірибе мынадай, тараптар медиация рәсімін өткізу туралы өтініш береді. Олар татуластырушы судьямен шарттарды келіседі, ал олар дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісімді бекіту туралы соттың ұйғарымын ғана алады, ал мұндай келісім жоқ. Ал «Медиация туралы» ҚР Заңының 27-бабының 1-бөлігінде: «Медиация тараптары медиация жүргізу кезінде қол жеткізген дауды (жанжалды) реттеу туралы келісім жазбаша нысанда жасалады және оған тараптар қол қояды» деп көзделген. Осылайша, Нұр-Сұлтан қаласы Алмалы аудандық сотының ұйғарымымен Е. А. Перфилов пен В. В. Медведев арасындағы дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісім бекітілді. Е.А.Перфильевтің тарабынан процеске оның өкілі қатысты, ал В.В. Медведев сотқа өкілсіз жеке өзі қатысты (сот процесі Ватсапп мессенджері арқылы жүргізілді), бұл кезде В.В. Медведев Солтүстік Кипрде болған және, әрине, келісімге жеке өзі қол қоя алмады. Мұндай «келісімді»

кәсіби немесе кәсіби емес медиатор В. В. Медведевтің немесе сенімхат бойынша оның өкілінің қатысуынсыз жасауы мүмкін емес. Бұл жекелеген жағдай емес, тараптар әртүрлі елді мекендерде тұрады және пандемия жағдайында сот процестеріне онлайн қатысып, дауларды медиация тәртібімен бітімгер судьяның қатысуымен реттеу туралы келісім жасау фактілері толып жатыр. Яғни, кәсіби және кәсіби емес медиаторлар жұмыс істейтін бірдей нормаларға қарамастан, татуластырушы судьялар медиацияның формасына қойылатын талаптар нормаларын бұзып, оны мүлдем түсініксіз қолданады.

Татуластырушы судьяның медиацияны төленген мемлекеттік бажды қайтара отырып, өтеусіз негізде жүргізетіндігімен жиынтығында медиация процедурасы дұрыс түсінілмеген кезде, сот медиациясында тәжірибесі бар азаматтар медиаторларға соттан тыс тәртіппен жүгінуден аулақ болады. Медиатор жүргізетін медиацияның және татуластырушы судья жүргізетін процедураның ұқсастықтары мен айырмашылықтарын білмей, түсінбестен (көп жағдайда бұл процедураны медиация деп те атауға болмайды), кәсіби медиатордың медиацияны ақылы және татуластырушы судьяның ақысыз жүргізуінен басқа, азаматтар, әрине, сот медиациясының пайдасына таңдау жасайды.

Кәсіби медиаторларға жоғары салық салу, әрине, мамандыққа адамдардың келуіне кедергі келтіреді, бұл медиацияның дамуына теріс әсер етеді.

«Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» ҚР Кодексінің 1-бабының 19-тармағына сәйкес кәсіби медиаторлар жеке сот орындаушыларымен, жеке адвокаттармен және жеке нотариустармен қатар жеке практикамен айналысатын адамдарға жатқызылған.

Кәсіби медиаторға ай сайын салық салу мынадай салықтар мен міндетті алымдардан құралады: табыстың 10% мөлшеріндегі жеке табыс салығы, табыстың 10% мөлшеріндегі міндетті зейнетақы аударымдары, әлеуметтік салық – 2 АЕК, табыстың 5% МӘМС жарналары. Салық салу жеке сот орындаушыларымен, жеке нотариустармен және жеке адвокаттармен абсолютті тең. Алайда, нотариустар үшін де, жеке сот орындаушылары үшін де, жеке адвокаттар үшін де олардың табыс табуына нақты кепілдік беретін ережелер мен нормалар бар (көптеген заңды маңызды әрекеттерді нотариустың қатысуынсыз жасау мүмкін емес; жеке сот орындаушысының қатысуынсыз сот органының мәжбүрлеп шешімін орындау мүмкін емес; қылмыстық процестегі көптеген іс жүргізу әрекеттерін адвокаттың қатысуынсыз жүргізу мүмкін емес; сонымен қатар, мемлекет кепілдік берген заң көмегі туралы нормалар жеке сот орындаушылары мен адвокаттардың қызметіне заңда белгіленген жағдайларда бюджеттен ақы төлеу көзделген). Кәсіби медиаторлардың қызметі бұл тұрғыда азаматтардың қандай да бір жағдайларда олардың қызметтеріне жүгіну

міндеттілігімен бекітілмеген және медиаторлардың қызметі ешқандай жағдайда бюджеттен төленбейді.

Медиацияны жүргізу арқылы кәсіби медиаторлар дамып келе жатқан жағдайда, кәсіби медиатордың кірісі ай сайын 50000-70000 теңге сомасынан сирек артады, ал осыдан келіп, кәсіби медиатордың таза пайдасы 31666 – 46666 теңгені құрайды. Егер медиатордың бір айдағы кірісі 10000 теңгені құраса, жаңадан бастаған кәсіби медиаторлар одан да аз табыс табады, оның кіріс сомасы 1666 теңгеден аспайды. Осы салық заңнамасына қосымша медиаторлар үшін олардың шығыстарына шегерімдер көзделмеген. Бұл ретте медиаторлар компьютерлік техникаға, шығын материалдарына, кеңсені жалға алуға қаражат жұмсауы қажет. Бұл жағдайда бірқатар өзге себептердің жиынтығы болуы себепті Қазақстанда кәсіби медиаторлар саны азайып барады. Бүкіл ел бойынша бірнеше кәсіби медиаторлар тек осы практикамен айналысады, оны басқа қызметпен үйлестірмейді, бұл медиаторлардың кәсіби-лігін арттыруға, қызмет көрсету сапасын арттыруға ықпал етпейді. Жалпы, Қазақстанда медиацияның даму серпіні өте табысты екенін атап өткен жөн. Тәжірибе қалыптасуда, заңнама реформалануда, медиаторлардың кәсібилігі өсуде. Әрине, оларды шешуді қажет ететін проблемалар бар, бірақ бұл болашақта осы институттың даму перспективаларын белгілейтін өсу нүктелері.

Сотқа шағым беру кезінде мемлекеттік баждың төмен болуы сияқты себеп те орын алады.

М.К. Сүлейменов өзінің «Сот әділдігінің қолжетімділігі және сот бажы» атты мақаласында сот әділдігінің қолжетімділігі мен соттардың шамадан тыс жүктелуі арасында, оның ішінде негізсіз талап-арыздардың көп болуына байланысты, ақылға қонымды балансты табу қажеттігін атап өтті. Шетелдік тәжірибені ескере отырып, соттарда мемлекеттік баж мөлшерлемелерінің мөлшерін көтеру қажет», бұл ретте жеке және заңды тұлғалар үшін сараланған тәсілді пайдалана отырып, дара кәсіпкерлер мен заңды тұлғалар үшін талап қою құнының шамасына қарай мемлекеттік баждың төмендетілген мөлшерлемелерін пайдалана отырып (талап қою құны неғұрлым жоғары болса, мемлекеттік баж мөлшерлемесі соғұрлым төмен болады). Бұл ретте ол көптеген мемлекеттерде, соның ішінде ТМД елдерінде сотқа талап арыз беру кезінде мемлекеттік баждар Қазақстанға қарағанда едәуір жоғары деген қорытынды жасай отырып, шетелдік тәжірибеге талдау жасайды¹. Сондай-ақ, ол мемлекеттік баждың төмен мөлшері дауларды бейбіт жолмен шешуге және құқықты қорғаудың балама әдістерін қолдануға ынталандырмайтынын айтады.

Бүгінгі таңда көптеген жағдайларда сот процесі азаматтар үшін дауларды шешудің балама тәсілдеріне, соның ішінде соттан тыс медиация процедураға қарағанда әлдеқайда арзан.

---

¹ Сүлейменов М.К. Сот әділдігінің қолжетімділігі және сот бажы// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31856383#pos=114;-58

Медиацияны бітімгер судья жүргізген кезде істі сотта қарау сатысында дауды медиация тәртібімен реттеу кезінде мемлекеттік бажды қайтаруға қатысты заң шығарушының ұстанымы түсініксіз. Тұтас алғанда сот жүйесінің және бітімгер судьяның, атап айтқанда, бітімгер судьяның медиация рәсімін өткізуі кезіндегі еңбек шығындары сот процесін жүргізу кезіндегі еңбек шығындарымен салыстырылады. Біздің ойымызша, егер дау бітімгершілік келісім, партисипативтік процедура жасасу арқылы не кәсіптік не кәсіпқой емес медиатордың қатысуы кезінде медиация рәсімін қолдану арқылы шешілсе, дауды шешу бойынша еңбек шығындары тараптардың өздеріне, олардың өкілдері мен медиаторларға жұмсалған жағдайда, мемлекеттік бажды қайтару жүргізілуге тиіс. Медиацияны татуластырушы судья жүргізген жағдайда мемлекеттік баж қайтарылмауға тиіс.

Медиацияның дамуына кедергі келтіретін құқықтық сипаттағы себептерді талдау бөлігінде социологиялық сауалнама негізгі респонденттер арасында мынадай себептерді көрсетті: татуластырушы судьялардың соттарда медиацияны жүргізуі (30,1%), медиаторлардың бірыңғай ұйымының болмауы (35,8%), мемлекеттік органның болмауы, медиаторлардың қызметі (42 %).

Жоғарыда медиацияның соттан тыс рәсімінің дамуына кедергі келтіретін себеп ретінде татуластырушы судьялардың медиация процедурасын жүргізуіне талдау жасалды. Респонденттер оны мәселенің күрделілігіне байланысты экономикалық және құқықтық себептер деп атайды.

Қазақстанда 50-ден астам медиаторлар ұйымы, облыстар бойынша түрлі медиаторлар ұйымдарының 30-дан астам филиалдары мен өкілдіктері тіркелген. Қазақстан өңірлерінде медиация біркелкі дамымай келеді, бірқатар облыстар

көш алдында келеді, басқалары артта қалып отыр (оның ішінде медиация процедурасының мүмкіндіктері туралы тұрғындарды хабардар ету өлшемі бойынша да).

Медиаторлар ұйымдары бытыраңқы болып отыр. Бүгінде медиаторлар қоғамдастығы мемлекеттік органдардың кәсіби медиаторлардың пікірін назарға алмауы, немқұрайлы қарауы проблемасына тап болды. Медиаторлардың пікірін ескерместен, медиация процедурасын реттейтін нормативтік актілер әзірленуде.

Бұдан басқа, медиация рәсімінің бірыңғай стандарттары жоқ, медиаторларға қойылатын бірыңғай кәсіби және этикалық талаптар болмай отыр, медиаторлардың біліктілігін арттыру жүйесі құрылмаған.

Осы проблемалардың көбін кәсіби қоғамдастықтың мүдделерін, оның ішінде мемлекеттік құрылымдардың алдында қорғауға қабілетті, қызмет көрсету сапасының, медиаторларды оқыту сапасының бірыңғай стандарттарын, этикалық және кәсіптік стандарттар әзірлеуге қабілетті медиаторлардың бірыңғай ұйымы шеше алар еді.

Алайда, біздің ойымызша, Республикалық адвокаттар алқасы, Республикалық нотариаттық палата, жеке сот орындаушыларының республикалық палатасы сияқты ұйым құру орынсыз. Біріншіден, мұндай ұйымды құру сөзсіз оның басқару аппаратын ұстау қажеттілігіне әкеледі, бірақ бүгінгі таңда кәсіпқой медиаторлардың қаржылық жағдайы бірыңғай республикалық ұйымды ұстау үшін қосымша жарналарды айтпағанда, медиаторлар ұйымына мүшелік жарналарды төлеуге мүмкіндік бермейді. Қосымша міндетті шығыстарды енгізу кәсіби медиаторлар қауымдастығы үшін ауыр жүктеме болады, және, әрине, кәсіби емес медиаторлар үшін бұл мүмкін емес, бірақ мұндай ұйымды құрған кезде олар да ұйымға кіруі керек, өйткені олардың құқықтық мәртебесі іс жүзінде кәсіби медиаторлардың құқықтық мәртебесінен еш айырмашылығы жоқ. Олар да медиаторлар үшін жалпыға бірдей белгіленген ережелерді ұстануы керек.

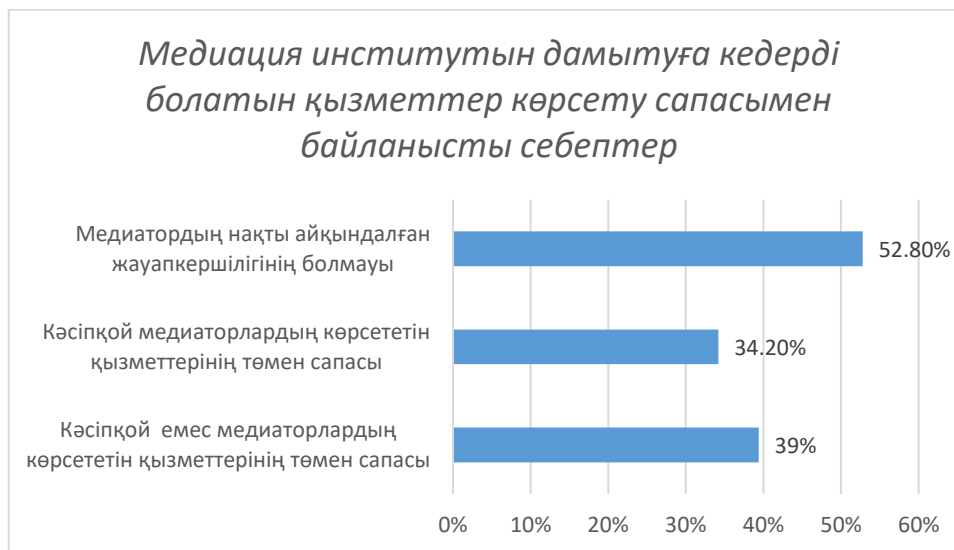
Қалыптасқан жағдайдан шығу жолы - заңды тұлға құрмай, консорциум түрінде медиаторлар ұйымдарының бірлестігін құру болып табылады, оның негізгі мақсаты медиаторлар қоғамдастығын қорғау және дамыту; медиация процедурасын дамыту; медиаторлар қызметтерін көрсету сапасын арттыру болады.

«Медиация туралы» ҚР Заңы уәкілетті үйлестіруші органның болуын көздемейді. Сонымен қатар, бүгінде мемлекеттік органдардың біріне медиаторлар қызметін үйлестіру бойынша өкілеттіктер беру мәселесі белсенді талқылануда. Осы өкілеттіктерді Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің немесе ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің қарамағына жатқызу жөніндегі ұсыныстар қаралды. Үйлестіруші уәкілетті мемлекеттік органды енгізу кезінде медиация институты дамиды деп болжануда, алайда бұл жерде тікелей себеп-салдарлық байланыс жоқ екенін көріп отырмыз. Бірқатар мемлекеттерде дәл осы Әділет министрлігі медиацияны дамыту жөніндегі үйлестіруші орган

болып табылады (Италия, Қытай, Үндістан, Белоруссия, Молдова және т.б.). Уәкілетті органға, әдетте, медиация саласындағы бағдарламалық құжаттарды, нормативтік актілерді әзірлеу және үйлестіру, медиаторлар ұйымдарын шоғырландыру, медиаторларды даярлау сапасын бақылау, аттестатталған медиаторлардың бірыңғай тізілімін жүргізу функциясы жүктеледі.

Медиацияның соттан тыс рәсімінің экономикалық, құқықтық және әлеуметтік сипаттағы объективті себептер бойынша нашар дамуына байланысты медиация саласында медиаторлардың қызметтер көрсету сапасын арттыруға да табиғи жолмен ықпал ететін бәсекелес орта қалыптаспайды. Сонымен қатар, кәсіби медиаторлар қауымдастығы материалдық, сондай-ақ әкімшілік, адами ресурстарда шектеулі. Қалыптасқан жағдайларда медиация институтын үйлестіру және дамыту, сондай-ақ медиаторларды даярлау сапасын, уәкілетті мемлекеттік орган тарапынан медиаторлардың қызметтер көрсету сапасын бақылау функцияларын енгізу орынды болады.

Медиация қызметтерін көрсету сапасына байланысты себептердің арасында негізгі себептерге медиатордың нақтыланған жауапкершілігінің төмен деңгейі (52,8%), кәсіби медиаторлардың қызметтер көрсету сапасының төмен деңгейі (34,2%), кәсіби емес медиаторлардың қызметтер көрсету сапасының төмен деңгейі (39%) жатқызылды.

Медиатордың жауапкершілігіне қатысты заң медиатордың құқықтық жауапкершілігінің үш түрін қарастырады: тәртіптік, әкімшілік және қылмыстық. Мысалы, «Медиация туралы» ҚР Заңының 14-бабының 7-бөлігіне сәйкес, медиатор «Медиация туралы» ҚР Заңының талаптарын бұзған жағдайда, медиация процедурасына қатысушы тараптар тиісті өтінішпен медиаторлар ұйымына жүгінуге құқылы. Бұзушылық расталған кезде медиаторлар ұйымы бұл туралы кәсіпқой медиаторлар тізілімінде көрсете отырып, медиатордың қызметін алты ай мерзімге тоқтата тұрады.

Біздің ойымызша, норма толық жетілдірілмеген. Біріншіден, «Медиация туралы» ҚР Заңында медиатордың тәртіптік жауапкершілігі бөлігінде, кәсіби және кәсіби емес (қоғамдық) медиаторлардың құқықтық мәртебесі іс жүзінде бірдей болғанымен, кәсіби емес медиаторлардың тәртіптік жауапкершілігі туралы ғана сөз болып отыр, бірақ заңда кәсіби емес медиаторлардың ешқандай тәртіптік жауапкершілігі көзделмеген. Екіншіден, норманы негізге ала отырып, анықталған және расталған бұзушылық болған жағдайда медиаторлар тізілімінде тоқтата тұру құқық бұзушылық жасалған кезде медиатор тұрған медиаторлар ұйымының тізіліміне қатысты әрекет етеді, алайда бұл заңды бұзған медиатордың басқа медиаторлар ұйымының тізіліміне кіруіне не өзінің тізілімімен медиаторлар ұйымын құруға және қолданылған тәртіптік жазаға қарамастан одан әрі жұмыс істеуіне кедергі келтірмейді.

«Медиация туралы» ҚР Заңын бұзғаны үшін медиаторлар ұйымдарының жауапкершілігі де жоқ. Мысалы, «Медиация туралы» ҚР Заңының 14-бабының 6-бөлігі медиаторлар ұйымдарын медиаторлар ұйымының тізілімін интернет-ресурста орналастыруға міндеттейтініне қарамастан, талдау көрсеткендей, барлық ұйымдар бұл міндетті орындамайды, алайда «Медиация туралы» ҚР Заңының талаптарын орындамағаны үшін ешқандай жауапкершілік көзделмеген.

Ал кәсіби медиаторлар тізілімін жүргізу және оны интернет-ресурста орналастыру аса маңызды.

Біріншіден, кәсіпқой медиаторлар тізілімінің болмауы және соның салдарынан кәсіпқой медиаторлар тізіліміндегі жай-күй осындай медиаторлар жасасатын дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісімдердің заңсыз болуына әкеп соғады, өйткені «Медиация туралы» ҚР Заңының 9-бабының 1-бөлігіне сәйкес тәуелсіз, бейтарап, істің нәтижесіне мүдделі емес, медиация тараптарының өзара келісімі бойынша таңдалған, медиаторлар тізіліміне енгізілген және медиатор функциясын орындауға келісім берген жеке тұлға медиатор бола алады. Егер тұлға іс жүзінде медиаторлар тізілімінде тұрмаса, ол осындай деп танылмайды, демек, осындай медиатордың қатысуымен дау тараптары жасасқан келісімдер заңды деп есептелмейді.

Екіншіден, кәсіпқой медиаторлар ұйымының интернет-ресурсында орналастырылған кәсіпқой медиаторлар ұйымдары тізілімінің болмауы тараптарға тұлғаның кәсіпқой медиаторлар тізілімінде шынымен бар-жоғын, оның қызметі тоқтатыла тұрмағанын тексеруге кедергі келтіреді.

«Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» ҚР Кодексінің 85-бабында медиатордың және медиацияның өзге де қатысушыларының медиацияға қатысушылардың медиацияны жүргізу барысында белгілі болған мәліметтерді жария еткені үшін әкімшілік жауаптылығы көзделген. Сонымен қатар, біздің ойымызша, медиатор – бұл маман, медиацияны жүргізу кезіндегі келіссөздердің кәсіби қатысушысы және ол үшін медиацияның өзге қатысушыларына қарағанда анағұрлым қатаң әкімшілік жауапкершілік жүктелуі тиіс.

Медиатордың қылмыстық жауапкершілігі медиаторлардың өкілеттіктерін теріс пайдаланғаны үшін ҚР Қылмыстық кодексінің 251-бабында көзделген. Медиатордың өз өкілеттіктерін өзі немесе басқа адамдар немесе ұйымдар үшін пайда мен артықшылықтар алу не басқа адамдарға немесе ұйымдарға зиян келтіру мақсатында өз қызметінің міндеттеріне қарамастан пайдалануы, егер бұл іс-әрекет азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделеріне не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне елеулі зиян келтірсе, медиаторды қылмыстық жауаптылыққа тартудың шарты болып табылады.

Медиаторларды даярлау сапасына байланысты себептердің арасында медиацияны дамытуға кедергі келтіретін негізгі себептер ретінде респонденттер мыналарды бөліп көрсетті: медиаторлар мамандануының болмауы (34,2%), кәсіби медиаторларды даярлау сапасын бақылаудың болмауы (33,7%), медиаторлардың біліктілігін тұрақты арттыруға талаптардың болмауы (31,1%), елді мекендердегі кәсіби медиаторлар санының жеткіліксіздігі (29,5%), оқу сағаттарының жеткіліксіз саны, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 03 шілдедегі «Медиаторларды даярлау бағдарламасы бойынша оқытудан өту қағидаларын бекіту туралы» қаулысына (13,5%) сәйкес кәсіпқой медиаторларды даярлау үшін көзделген әлеуетті медиаторлардың саны жеткіліксіз (6,2 %).

Медиаторларды даярлауға қатысты заң кәсіпқой емес медиаторларға қандай да бір дайындық немесе білім туралы талаптар қоймайтынын атап өткен жөн. Біздің ойымызша, бұл бірнеше себептерге байланысты мүлдем қолайсыз.

Біріншіден, медиатордың қызметі бірнеше салада кәсіби құзыреттілікті талап етеді – бұл коммуникация, келіссөздер жүргізу техникасы саласындағы құзырет және дауды басқару саласындағы құзырет, таластарды шешу мақсатында дау жағдайындағы, келіссөздер жағдайындағы өзара қарым-қатынас психологиясы, сондай-ақ медиация рәсімі процесінде тараптардың уағдаластықтарын әзірлеу кезінде құқық нормаларын дұрыс түсіндіру және қолдану саласындағы құзырет, дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісімнің шарттарын келісу.

ҚР «Медиация туралы» Заңының 9-бабының 4-бөлігіне сәйкес медиатор қызметін кәсіби негізде жүзеге асыра алады:

- жоғары білімі бар, жиырма бес жасқа толған, Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын тәртіппен бекітілетін медиаторларды даярлау бағдарламасы бойынша оқудан өткенін растайтын құжаты (сертификаты) бар және кәсіпқой медиаторлар тізілімінде тұрған тұлғалар;

- отставкадағы судьялар.

Медиация таластарды (дауларды) шешудің балама әдісі ретінде англо-саксондық құқық жүйесінің мемлекеттерінде пайда болды, онда келісімнің заңнан үстемдігі бар екені белгілі. Құқықтың англо-саксон жүйесі елдерінде жасалатын шарттар негізінде реттелетін құқықтық қатынастардың жеке-құқықтық секторы Қазақстан Республикасы да тиесілі құқықтың роман-герман жүйесі мемлекеттеріне қарағанда әлдеқайда кең. Қазақстандық азаматтық құқықта реттеудің диспозитивті әдісі басым болғанына қарамастан, дегенмен әрбір шарт оларды сақтамау мәміленің заңсыздығына әкеп соғатын императивтік нормаларға негізделеді. Істі сотта қарағанға дейін жасалған дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісім мәміленің құқықтық сипатына ие, бұл туралы «Медиация туралы» ҚР Заңының 27-бабының 4-бөлігінде тікелей айтылады және кез келген мәміле сияқты медиативтік келісімге оның заңдылығын талап етеді. Медиацияны қолдану салалары өте алуан түрлі және дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісім шарттарының заңдылығын бағалау үшін медиаторға кең құқықтық білім қажет, тіпті медиатордың мамандануы жағдайында да медиатор мамандандырылған құқықтық қатынастар саласында өте терең құқықтық білім болуы керек.

Азаматтар медиаторға жүгіне отырып, медиатордың заңды тұрғыдан шыңдалған, тәжірибесінің жеткілікті болуын күтеді және оларға даулы жағдайда өзара байланыс орнатуға ғана емес, сонымен бірге заңды тиімді келісімге келуге де көмектеседі. Бұл жағдайда медиаторда заң білімінің болуына қойылатын талаптың болмауы және бұл ретте ҚР Үкіметі бекіткен медиаторларды даярлау бағдарламасында медиаторлардың құқық саласында кәсіби құзыреттер алуына бағытталған оқу тақырыптарының болмауы сұрақ тудырады. Заңгерлік білімі жоқ тәжірибелі медиаторлар, әдетте, заңгерлік білім алу қажеттілігін түсінеді және сәйкесінше оны алады. Осылайша,

кәсіпқой медиаторларды оқытуды кеңейту медиаторлардың құқық саласындағы құзыреттерді меңгеруі бағытында қажет.

Кәсіби медиаторлардың екінші санатына – отставкадағы судьяларға қатысты айта кету керек, әр судьяның қақтығыс жағдайында келіссөздер жүргізуге дайындығы жеткілікті деңгейде бола бермейді, дауға қатысушының тараптар арасында байланыс орнатуға құзыреті жоқ. Бұл түсінікті, өйткені сот процесі судьядан мұндай дағдыларды қажет етпейді. Сонымен қатар, судьялар, барлық адамдар сияқты, кәсіби деформацияға ұшырайды. Тиісінше, судьялар дауды шешудің заңмен белгіленген нұсқасын біле отырып, көбінесе басқа баламаларды көрмейді, тараптардың шынайы мүдделері мен қажеттіліктерін анықтау үшін жұмыс істемейді және тараптармен дауды шешудің мүмкін нұсқаларын жасамайды. Сонымен қатар, судьяларға дауды медиация арқылы шешу туралы келісімнің шарттарын тұжырымдау қиынға соғады, өйткені бұл сот шешімдерін немесе үкімдерін тұжырымдау үшін қолданылатын заңды тілден түбегейлі ерекшеленетін шарттық заңды тілді білу сияқты құзыреттілікті қажет етеді.

Медиаторларға біліктілікті арттыру туралы талаптардың болмауы медиацияны дамытуға кедергі келтіретін себеп ретінде объективті деп аталады. Шынында да, сапалы қызмет көрсету үшін медиаторлар келіссөздер техникасы саласында да, құқық саласында да өз біліктілігін үнемі жетілдіріп отыруы керек, өйткені мемлекеттің заңнамасы көбінесе медиация процедурасын қолдануға тікелей әсер ететін өзгерістерге ұшырайды. Шетелдік заңнаманы талдау медиаторлардың біліктілігін арттыру туралы талаптар Қырғызстан, Молдова, Беларусь Республикасының заңнамасында бар екенін көрсетеді.

Бүгінгі таңда медиаторлардың мамандануы туралы айтуға әлі ерте, өйткені мемлекетте іс жүзінде медиаторлар аз. Медиацияның дамуына кедергі келтіретін басқа факторларды ескере отырып, бүгінде соттан тыс медиацияның өмір сүруі, медиатор кәсібінің өмір сүруі туралы сөз болып отыр. Әрине, тәжірибелі медиаторлар кез-келген жұмысты қабылдайды, өйткені олардың ертеңі осыған байланысты. Медиацияның дамуымен медиаторлардың мамандануы да келеді деп ойлаймыз. Қазіргі жағдайда медиаторлардың мамандануы туралы нормативтік талаптарды белгілеу арқылы оны енгізу орынсыз.

Медиаторларды оқыту сапасын бақылауға қатысты. Бұл өте өткір және өзекті мәселе. Бүгінгі таңда медиаторларды нақты кім, қандай деңгейде даярлайтыны; «Медиаторларды даярлау бағдарламасы бойынша оқытудан өту қағидаларын бекіту туралы» ҚР Үкіметі Қаулысының талаптары орындалатыны-орындалмағаны белгісіз.

Медиация мәселелері жөніндегі Біліктілік комиссиясының шешімі негізінде Беларусь Республикасының Әділет министрлігі медиатордың куәлігін беретін Беларусь Республикасының тәжірибесі қызықты. Медиация мәселелері

жөніндегі біліктілік комиссиясы Беларусь Республикасы Әділет министрлігінің жанынан осы министрліктің, соттардың, өзге де мемлекеттік органдардың, қоғамдық бірлестіктердің және басқа да ұйымдардың өкілдері, сондай-ақ медиаторлар мен адвокаттар қатарынан құрылады. Осылайша, медиатор куәлігін алу үшін оқудан өткен, медиатор куәлігін алуға үміткер тұлғалар сыртқы Біліктілік комиссиясына емтихан тапсырады, бұл медиаторларды даярлау сапасын бақылау болып табылады.

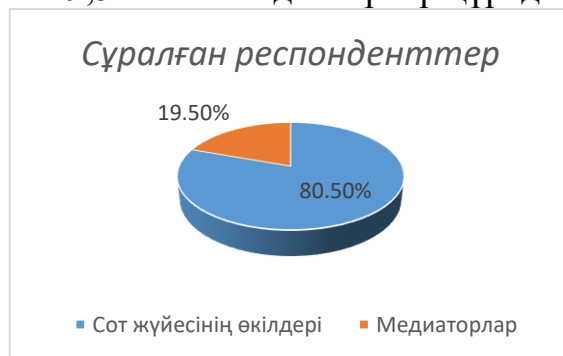
III Медиацияның ең көп қолданылуы байқалатын саланы анықтау (азаматтық, еңбек, отбасылық және т.б.).)

«Медиация туралы» ҚР Заңының 1-бабының 1-бөлігіне сәйкес, жеке және (немесе) заңды тұлғалар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық және өзге де құқық қатынастарынан туындайтын, сондай-ақ қылмыстық теріс қылықтар, онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар, сондай-ақ ауыр қылмыстар туралы істер бойынша қылмыстық сот ісін жүргізу барысында қаралатын таластар (жанжалдар) және атқарушылық іс жүргізуді орындау кезінде туындайтын қатынастар, егер Қазақстан Республикасының заңдарында өзгеше белгіленбесе, медиацияның қолданылу саласы болып табылады.

2021 жылғы 01 шілдеден бастап медиация процедурасының қолданылу аясы 2020 жылғы 20 маусымдағы ҚР Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің күшіне енуіне байланысты кеңейтілді.

Мәселен, ҚР Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің **12-бабының** 1-бөлігіне сәйкес тараптар өзара басқаға беру негізінде шешім шығару үшін сот жойылғанға дейін әкімшілік процестің барлық сатыларында (кезеңдерінде) татуласу, медиация туралы немесе дауды партисипативтік процедура тәртібімен реттеу туралы келісім жасасу арқылы әкімшілік істі толық немесе ішінара аяқтай алады.

Медиацияның ең көп қолданылуы байқалатын саланы анықтауға бағытталған сауалнамаға 159 адам қатысты, оның ішінде 124 адам сот жүйесінің өкілдері және 31-і медиатор болды. Тиісінше сұралғандардың 80,5 % - ын сот жүйесінің өкілдері және 19,5% - ын медиаторлар құрады.

Сауалнамаға жауап берушілер Қазақстанның келесі өңірлерінен болды: Алматы, Нұр-Сұлтан, Павлодар облысы, Солтүстік Қазақстан облысы, Шығыс Қазақстан облысы, Ақтөбе облысы, Қарағанды облысы.

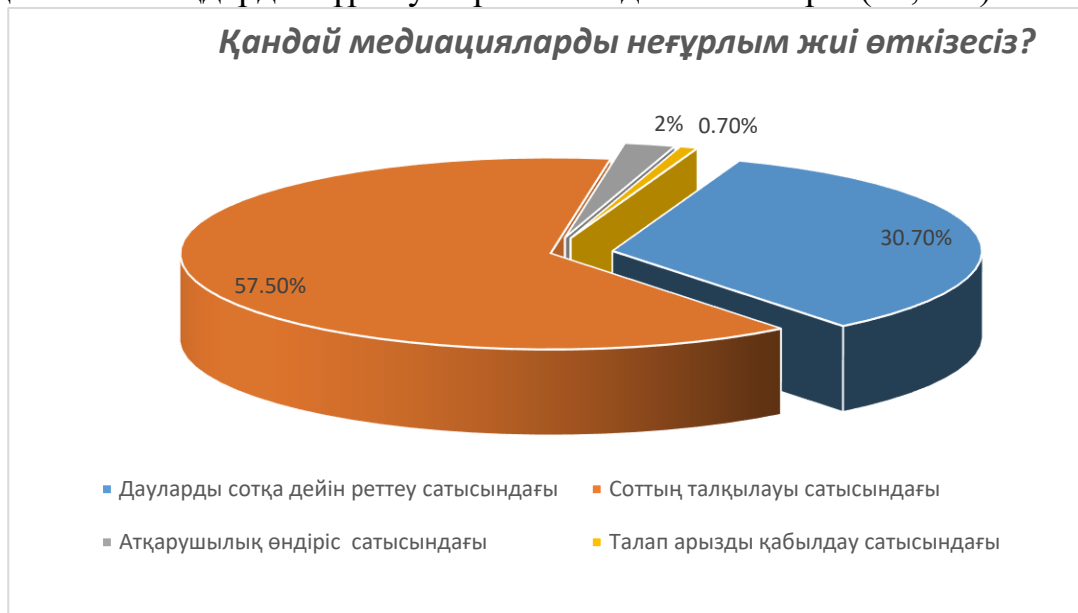
Сауалнамаға қатысқан 159 адамның 13-і медиация процедурасын жүргізбеген.

Сауалнамаға қатысқан 146 адам 2019 жылдың 01 қаңтары мен 2021 жылдың 01 сәуірі аралығында 11000-нан астам медиация өткізді. Орташа алғанда, сұралған бір адамға бұл көрсеткіш көрсетілген кезеңде жүргізілген медиацияның 75 процедурасын құрады.

Көрсетілген кезеңде барлығы сұралғандар 7590 келісім жасасты, орташа алғанда бір сұралған адам 52 келісім жасады.

Жүргізілген медиация процедурасының табыстылық коэффициенті 69 пайызды құрады.

Респонденттер қандай медиацияны жиі жүргізетіні туралы сұраққа респонденттердің көпшілігі сот талқылауы сатысында деген (57, 5%) жауап берді, бұл жалпы алғанда сауалнамаға жауап берушілердің көпшілігі судья болғандығымен оңай түсіндіріледі. Сонымен қатар, медиация процедурасын сотқа дейінгі кезеңдерде жүргізу көрсеткіші де өте жоғары (30,7 %).

Медиацияны қолданудың неғұрлым сұранысқа ие салаларына қатысты сауалнама медиация қолданылатын құқықтық даулардың неғұрлым танымал санаттарын анықтады. Мәселен, сауалнама деректері бойынша азаматтық-құқықтық даулар бойынша (60,9%), отбасылық-құқықтық даулар бойынша (58%), коммерциялық даулар бойынша (21%), қылмыстық істер бойынша (20,5%), сондай-ақ еңбек даулары бойынша (19,8%) медиация процедурасы неғұрлым талап етілген.

Әкімшілік істер бойынша қажеттіліктің аз пайызы ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 64-бабының 1-бөлігі медиацияны осы баптармен қолдануды шектейтіндігімен түсіндіріледі 73, 73-1, 73-2, 73-3, 79 (БІРІНШІ БӨЛІМ), 146, 185, 186, 190 (бесінші және алтыншы бөліктер), 220, 229 (екінші бөлік).

Ал 1-1-бөлім медиацияны әкімшілік құқық бұзушылықтардың төрт құрамы бойынша қолдануды шектейді: ҚР ӘҚБтК-нің 73-бабы («Отбасы-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқыққа қарсы әрекеттер»), 73-1-бабы (Денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру»), 73-2-бабы (Ұрып-соғу») және 73-3-бабы («Жала жабу»), осы құқық бұзушылықтар алғаш рет жасалған жағдайда ғана олар бойынша татуласу мүмкіндігі бар. Айта кету керек, соңғы аталған құрам тек 2020 жылдың мамыр айында ҚР Қылмыстық кодексінен қылмыссыздандырылып, әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекске әкімшілік теріс қылық ретінде енгізілді.

Медициналық-құқықтық даулар бойынша медиацияны қолдануға қатысты бұл медиация процедурасын, әсіресе әлеуметтік медициналық сақтандыру жағдайында, пандемия жағдайында қолдану үшін өте перспективалы сала екенін атап өткен жөн, алайда, көріп отырғанымыздай, даулардың осы санаты бойынша медиация процедурасын қолдану 2020 жылғы сәуірге дейін тым талап етілмеген болатын. Қазіргі уақытта мемлекеттік органдар, кәсіби медиаторлар медициналық-құқықтық дауларды шешуге медиация процедурасын енгізу бойынша үлкен жұмыс жүргізуде, жұмыс істеп жүрген медицина қызметкерлері қатарынан кәсіби медиаторлар дайындалуда.

Даулардың жекелеген санаттары бөлінісінде, атап айтқанда, отбасылық-құқықтық қатынастар, еңбек құқықтық қатынастар, коммерциялық құқықтық

қатынастар салаларындағы, қылмыстық және әкімшілік істер бойынша медиацияны қолдану саласындағы даулардың жекелеген санаттары анықталды.

Сауалнама келесі нәтижелерді көрсетті.

Отбасылық-құқықтық даулар санатында медиация процедурасы мүлікті бөлу (50 %), алименттік міндеттемелер бойынша даулар (35,9 %), мұрагерлік даулар (15%), некені бұзу туралы даулар (4,7%) сияқты даулар бойынша жиі қолданылады.

Коммерциялық дауларды шешу саласында медиация рәсімі шарттық міндеттемелерді орындамау туралы даулар (41 %), компаниялардың меншік иелері арасындағы даулар (12,3%) бойынша барынша талап етілген. Сұралғандардың басым бөлігі (45 %) коммерциялық даулар бойынша медиация процедурасын жүргізу тәжірибесі жоқ екенін атап өткен жөн.

Еңбек даулары бойынша медиация процедурасы көбінесе жалақыны төлемеу туралы даулар бойынша, қызметкердің немесе жұмыс берушінің еңбек міндеттерін орындамауы туралы даулар бойынша, қызметкер мен жұмыс берушінің арасында не тұтастай ұжымда күрделі қатынастар болған жағдайларда қолданылады. Жұмыстан заңсыз босатылған жағдайда жұмысқа қайта алу туралы даулар бойынша, сондай-ақ өндірісте жазатайым оқиға болған жағдайда жұмыскерге не оның отбасы мүшелеріне келтірілген залалды өтеу туралы даулар бойынша медиацияны қолдану бойынша да практика бар.

Еңбек даулары бойынша медиацияны дауды сотқа дейін реттеу тәсілі ретінде қолдану саласында заңнамада рәсімді қолдануға айтарлықтай шектеулер бар.

Осылайша, Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 159-бабының 1-бөлігіне сәйкес, жұмыс беруші мен микрокәсіпкерлік субъектісінің, жұмыскерлерінің саны он бес адамнан аспайтын коммерциялық емес ұйымның,

үй қызметкерінің, заңды тұлғаның жеке-дара атқарушы органының, заңды тұлғаның атқарушы органының басшысының, сондай-ақ заңды тұлғаның алқалы атқарушы органының басқа да мүшелерінің арасында туындайтын дауларды қоспағанда, жеке еңбек дауларын келісу комиссиялары қарайды, ал реттелмеген мәселелерді не келісу комиссиясының шешімін орындамау бойынша - соттар қарайды.

Яғни, көріп отырғанымыздай, медиация процедурасы дауды сотқа дейін реттеу ретінде мүлдем аталмайды, бұл іс жүзінде еңбек құқықтық қатынастарына қатысушыларды дауды сотқа дейін реттеу тәсілін таңдау бөлігінде шектейді.

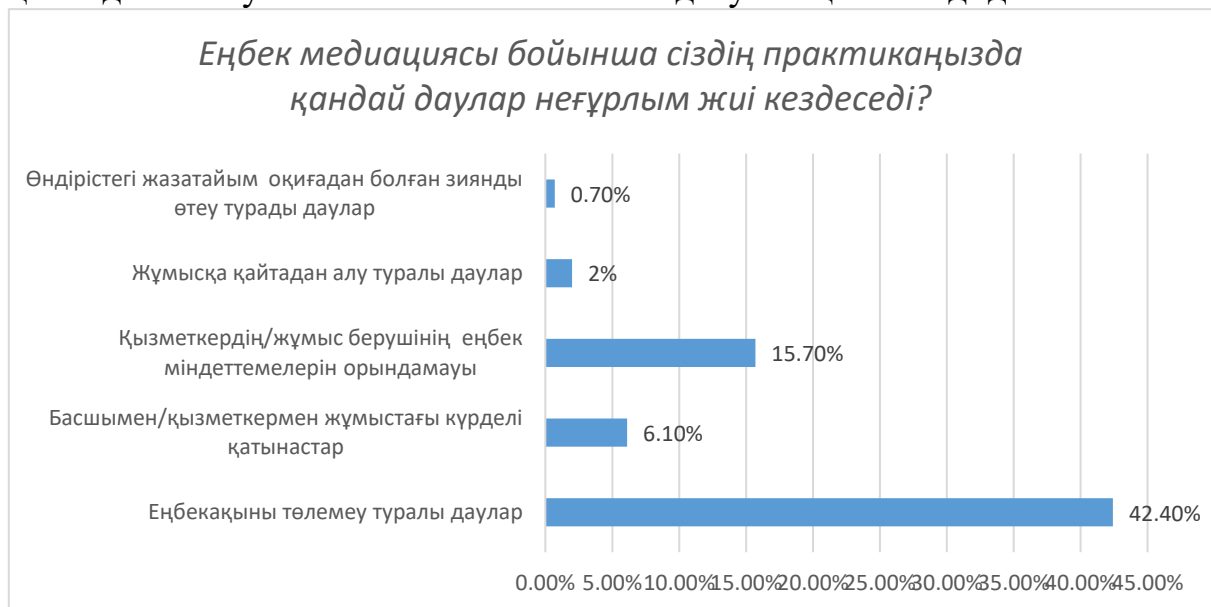
Мәселен, егер дауды шешудің бастамашысы (қызметкер немесе жұмыс беруші) еңбек дауын шешу үшін медиация процедурасына жүгінсе, бірақ медиация процедурасының нәтижесінде тараптар бірыңғай шешімге келмесе, дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісім жасаспаса, сот органдары бұл жағдайды сотқа дейінгі реттеу міндеттерін орындамау ретінде қарайтын болады және тараптар келісім комиссиясына жүгінуге мәжбүр болады. Еңбек заңнамасындағы талап қою мерзімінің жалпыға бірдей белгіленген талап қою мерзімдерімен салыстырғанда едәуір қысқарғанын ескере отырып, әрине, тараптар көбінесе медиация рәсіміне жүгінуден аулақ болады, дауды шешу үшін келісім комиссияларына барады, бұл өз кезегінде оларды шешудің төмен тиімділігін көрсетеді.

Ұжымдық еңбек дауларын шешу бөлігінде заң шығарушы медиация процедурасын қолдануға мүмкіндік береді, бірақ дауды татуластыру комиссиялары қарағаннан кейін ғана (ҚР ЕК 162-бабының 4-тармағы). Бұдан басқа, ҚР ЕК-нің 164-бабының 7-бөлігінде: «Ұжымдық еңбек дауын қараудың кез келген сатысында тараптар делдалға жүгіне алады. Делдалдық рәсімі татуластыру комиссиясындағы, еңбек төрелігіндегі татуластыру рәсімдеріне қатысты дербес болып табылады және олармен қатар жүруі мүмкін». Алайда, ҚР заңнамасы «делдал», «делдалдық» сияқты терминдерді қолданбайды, заңнамада «медиатор» және «медиация» ұғымдары нақты қалыптасқан және регламенттелген.

Еңбек даулары бойынша медиация рәсімін қолдануды кеңейту мақсатында бүгінде жеке еңбек дауларын, сондай-ақ ұжымдық дауларды шешу кезінде болатын медиация процедурасын қолдану жөніндегі шектеулерді алып тастау керек.

Мұндай шектеулерді алып тастау еңбек даулары бойынша медиация процедурасын қолдануды кеңейтуге ықпал етеді және соның салдары ретінде

қоғамдағы әлеуметтік шиеленісті төмендетуге ықпал етеді деп ойлаймыз.

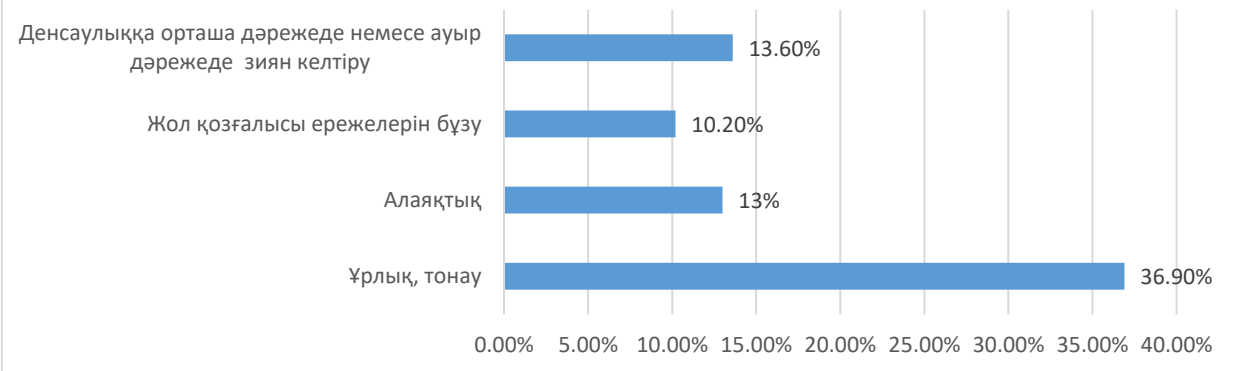

Медициналық құқықтық қатынастар саласында туындайтын даулар бойынша көбінесе медиация медициналық қызметтерді сапасыз көрсету туралы даулар бойынша қолданылады (19,6 %). Сұралғандардың көпшілігінде медициналық-құқықтық дауларды шешу үшін медиацияны қолдану тәжірибесі болмаған (80%).

Қылмыстық-құқықтық салада бүгінгі күні медиация ҚР Қылмыстық кодексінің 68-бабы шеңберінде қолданылады, тараптардың, оның ішінде медиация тәртібімен татуласуы, айыпталушыны қылмыстық жауаптылықтан босату үшін негіз болып табылады. Айта кету керек, кейбір өңірлердің (Нұр-Сұлтан, Шығыс Қазақстан облысы) медиаторлары ҚР ҚК 68-бабын қолданудан тыс қылмыстық істер бойынша медиацияны қолдану тәжірибесіне ие, бұл кезде медиация жәбірленушінің азаматтық-құқықтық талаптары шеңберінде айыпталушының қылмыстық әрекеттерімен келтірілген залалды өтеу туралы даулар бойынша, сондай-ақ зардап шегушінің сот қанағаттандырған талаптарын негізге ала отырып, жәбірленушінің залалын өтеу бөлігінде сот үкімін орындау сатысында қолданылады.

ҚР ҚК-ның 68-бабын қолдану шеңберінде ұрлық, тонау туралы қылмыстық істер бойынша медиация рәсімі (ҚР ҚК-ның 187, 188, 188-1, 189, 191 – баптары) - 36,9 %, алаяқтық (ҚР ҚК-ның 190-бабы) - (13 %), денсаулыққа ауырлығы орташа зиян не ауыр зиян келтіру (ҚР ҚК-ның 107, 110, 111-114-баптары) - 13,6 %, жол жүрісі қағидаларын бұзу немесе көлік құралдарын көлік құралдарын жүргізетін тұлғаларға (ҚР ҚК 345-б.) - 10,2%.

Қылмыстық медиация бойынша сіздің практикада қандай даулар неғұрлым жиі кездеседі?

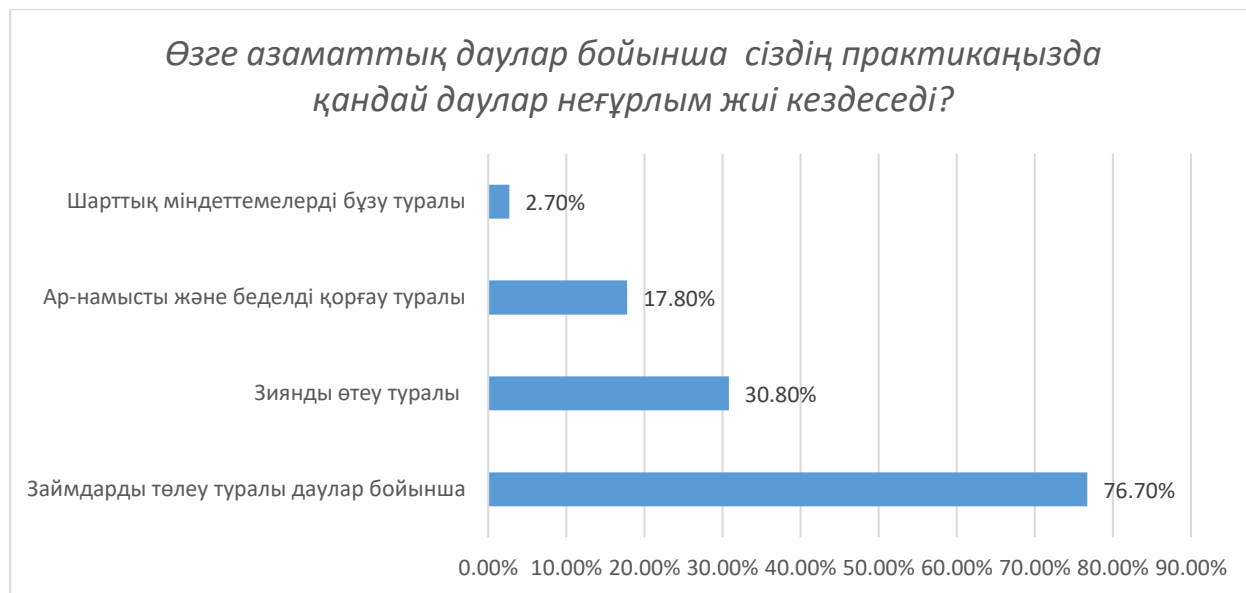

Әкімшілік істер бойынша медиация рәсімі ӘҚБтК-нің 73-бабында («Отбасылық – тұрмыстық қатынастар саласындағы құқыққа қайшы әрекеттер») - 28%, 73-1-бабында («Денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру») - 21,2% көзделген құрам бойынша жиі қолданылады. «Ұрып – соғу» (ҚР ӘҚБтК 73-2 бабы) және «Жала жабу» (ҚР ӘҚБтК 73-3 бабы) құрамдары бойынша медиацияны қолдану аз кездеседі - сәйкесінше 10,2% және 7,5%.

Әкімшілік құқық бұзушылықтар саласында сіздің практикаңызда қандай даулар неғұрлым жиі кездеседі?

Азаматтық-құқықтық даулар бойынша медиация рәсімі қарыздарды төлеу туралы (76,7 %), зиянды өтеу туралы (30,8 %), ар-намысты қорғау туралы (17,8%) даулар бойынша кең таралған.

Осылайша, жүргізілген сауалнама медиация процедурасы туындайтын дауларды шешу үшін қолданылатын ең көп таралған салалар отбасылық және азаматтық құқықтық қатынастар болып табылатынын көрсетті. ҚР Қылмыстық кодексінің 68-бабы шеңберінде еңбек даулары мен қылмыстық істер бойынша медиация процедурасын қолдану кеңінен таралған.

Отбасылық-құқықтық даулар арасында көбінесе медиация тәртібімен ерлі-зайыптылар арасындағы ортақ мүлікті бөлу туралы даулар, балалардың тұрғылықты жерін анықтау және бөлек тұратын ата-ананың балаларымен қарым-қатынас тәртібін айқындау туралы даулар, алименттік міндеттемелер бойынша даулар, мұрагерлік даулар шешіледі. Бұл ретте алименттік міндеттемелер туралы даулар бойынша медиация кәметке толмаған балаларды күтіп-бағу не еңбекке жарамсыз жұбайларды күтіп-бағу не еңбекке жарамсыз ата-аналарды кәметке толған балаларының күтіп-бағуы туралы даулардың бастапқы туындау сатысында да қолданылады; алимент өндіріп алу туралы сот шешімдерін орындау сатысында, оның ішінде алимент бойынша берешек туындаған жағдайда немесе алиментті азайту туралы даулар бойынша.

Медиация рәсімі азаматтық-құқықтық даулар бойынша, негізінен қарыздарды өндіріп алу туралы, ар-намыс пен абыройды қорғау туралы, азаматтық құқықтық қатынастар субъектілері арасындағы шарттық міндеттемелерді орындамау туралы даулар бойынша кеңінен қолданылады.

Еңбек даулары бойынша медиация көбінесе жалақыны төлемеу туралы даулар, қызметкер мен жұмыс беруші тарапынан еңбек міндеттерін орындамау туралы даулар, ұжымдағы қызметкерлер арасындағы немесе дау субъектілері арасындағы әртүрлі жанжалдар аясында қызметкер мен жұмыс беруші арасындағы даулар бойынша қолданылады.

ҚР ҚК 68-бабы шеңберінде қылмыстық істер бойынша медиация көбінесе меншікке қарсы қылмыстар (ұрлық, тонау, қарақшылық) жасалған, қылмыстық әрекеттермен денсаулыққа зиян келтірілген жағдайда аз қолданылады. Бұл, ең алдымен, қылмыстардың жалпы санындағы меншікке қарсы қылмыстардың үлес салмағына байланысты, ол шамамен 30%-ды құрайды.

Коммерциялық даулар бойынша медиация рәсімі кеңінен қолданылмайды, дегенмен дауды реттеудің сотқа дейінгі тәртібін сақтау сотта экономикалық сипаттағы дауларды шешудің міндетті шарты болып табылады. Кәсіпкерлік кодексінің 303-бабына сәйкес медиация кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтарын қорғау нысандарының біріне жатқызылған. Біздің ойымызша, коммерциялық даулар бойынша медиацияны қолдану деңгейінің төмендігі экономикалық құқықтық қатынастар субъектілерінің медиация процедурасының тиімділігі мен заңды қорғалуына сенімсіздікпен түсіндіріледі.

Бұдан басқа, экономикалық даулар бойынша медиацияның соттан тыс процедурасын қолдануға экономикалық құқықтық қатынастар субъектілерінің сотқа жүгінуінің пайдалылығы кедергі болып табылады. Мәселен, заңды тұлғалар үшін мемлекеттік баж мөлшері талап қою сомасының 3%-ын құрайды (әдетте, олар экономикалық құқықтық қатынастардың субъектілері болып табылады), бірақ медиацияны татуластырушы судья жүргізген жағдайда мемлекеттік баж қайтарылады, татуластырушы судья медиацияны өтеусіз негізде жүргізеді, ал бұл ретте атқару парағын жазып беру және оны өндіріп алуға жіберу жеткілікті болған кезде, сот ұйғарымымен бекітілген дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісім бойынша мәжбүрлеп өндіріп алу тетігі оңайлатылады.

Экономикалық құқықтық қатынастар субъектілері соттан тыс медиацияны қолданған жағдайда, олардың шығыстары айтарлықтай өседі (талап қою құнын ескере отырып): біріншіден, кәсіби медиатордың қызметтеріне ақы төлеу қажет (егер тараптар кәсіби медиаторға жүгінсе); екіншіден, дауды медиация тәртібімен реттеу туралы жасалған келісім орындалмаған жағдайда, пайдасына келісім шарттары орындалмаған тарап сот бұйрығын шығару үшін сотқа жүгінуге және бұл ретте талаптар сомасының 1,5% мөлшерінде мемлекеттік баж төлеуге мәжбүр болады.

Біздің ойымызша, татуластырушы судьяның медиацияны жүргізуі кезінде сот жүйесі сот бұйрығын шығару кезінде ресурстардың шығынымен салыстыруға болатын елеулі ресурстарды жұмсайды, осыған байланысты татуластырушы судьяның медиация рәсімін жүргізуі кезінде мемлекеттік баждың қайтарылуы төленген соманың 50%-ынан аспауы тиіс деп санаймыз.

Әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқыққа қайшы әрекеттер туралы даулар бойынша медиация процедурасы жиі қолданылады. Бұл жерде атап өту керек, көбінесе бұл заңсыз әрекеттер отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықты қолданумен байланысты. ҚР ӘҚБтК-нің 73, 73-1, 73-2, 73-3-баптарында көзделген әкімшілік

құқық бұзушылықтарды жасаған адамдар осы әкімшілік құқық бұзушылық алғаш рет жасалған жағдайда ғана татуласуына байланысты әкімшілік жауаптылықтан босатылуы мүмкін деген норма толығымен ақталды.

ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 64-бабының 1-бөлігі медиацияны осы баптармен қолдануды шектейді 73, 73-1, 73-2, 73-3, 79 (бірінші бөлім), 146, 185, 186, 190 (бесінші және алтыншы бөліктер), 220, 229 (екінші бөлік), жалпы әкімшілік істер бойынша медиация рәсімі жиі қолданылмайды.

Сонымен қатар, қоғамдық қауіптілік дәрежесі бойынша қылмыстық құқық бұзушылықтар әкімшілік құқық бұзушылықтарға қарағанда әлдеқайда қауіпті, бірақ ҚР Қылмыстық кодексінің нормалары медиацияны қылмыстық теріс қылықтар, онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар бойынша, сондай-ақ кейбір жағдайларда ауыр қылмыстық істер бойынша тараптарды татуластыру тәсілі ретінде қолдануға мүмкіндік береді. Ал Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекс әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша медиацияны қолдануды шектейді. Біздің ойымызша, әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша медиацияны қолдану кеңейтілуге тиіс, атап айтқанда, әкімшілік құқық бұзушылық жасады деп айыпталушы да, жәбірленуші де жеке немесе заңды тұлғалар болып табылатын әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша әкімшілік жауаптылықтан босату ретінде тараптардың татуласуын қолдануға мүмкіндік беру қажет.

Бұдан басқа, әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша медиацияны сотқа дейінгі сатыда қолдану тетігін әзірлеу қажет, бүгінгі күні мұндай тетік жоқ.

IV «Кәсіби емес» медиаторлар институтының жай-күйін бағалау

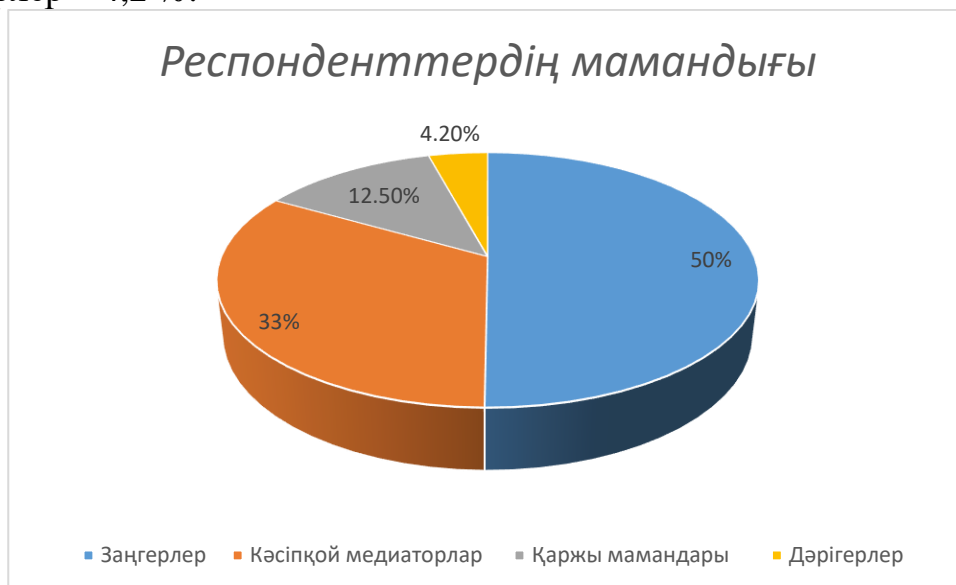
Мақсатты топ: әкімдіктердің, ҚХА өкілдері, кәсіби емес медиаторлар.

Кәсіпқой емес медиаторлар институтының жай-күйін бағалауға қатысты сауалнамаға Нұр-Сұлтан, Алматы, Павлодар, Қостанай, Өскемен, Ақтөбе, Орал қалаларынан респонденттер қатысты. Сұралғандардың жасы келесідей бөлінді: 51 жастан 60 жасқа дейін (47,8 %), 40 жастан 50 жасқа дейін – 39,1 %, 71жастан жоғары – 8,7 %, 61 жастан 70 жасқа дейін – 4,3 %.

Мамандықтары бойынша сауалнамаға қатысқандардың басым көпшілігі заңгерлер (50%), кәсіби медиаторлар (33%), қаржы мамандары - 12,5 %, дәрігерлер – 4,2 %.

2019 жылғы 1 қаңтар мен 2021 жылғы 04 сәуір аралығында респонденттер өткізген медиациялардың жалпы саны – 1420 медиация, оның ішінде 720 медиацияны кәсіби медиаторлар, 100 судья өткізген және 600 медиацияны кәсіби емес медиаторлар жүргізген.

Орташа алғанда, сұралған бір кәсіби медиаторға 102 медиация, 1 судьяға – 100 медиация, бір кәсіби емес медиаторға - 37 медиация процедурасы келді.

Осылайша, кәсіпқой медиаторлар мен судьялар жұмысының тиімділігі кәсіпқой емес медиаторлар жұмысының тиімділігіне қарағанда үш есе жоғары.

Бұл ретте медиация рәсімі қолданылған процестің сатыларына қатысты респонденттердің көпшілігі сотқа дейінгі кезеңді (54%) көрсетті. Сот талқылауы

кезеңінде сауалнамаға қатысқандардың 34,8%-ы медитация жүргізді.
Атқарушылық іс жүргізу сатысында – 13%.

Жалпы, сауалнамада кәсіби емес медиаторлардың төмен белсенділігін атап өткен жөн. Қазақстан халқы Ассамблеясының деректері бойынша ҚХА-да Қазақстанның түрлі өңірлерінде 2000-нан астам кәсіби емес медиаторлар жұмыс істейді, алайда сауалнамаға тек 16 кәсіби емес медиаторлар қатысты.

«Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты КЕАҚ «Медиация даулар мен жанжалдарды шешу және қоғамдағы әлеуметтік шиеленіс деңгейін төмендету тәсілі ретінде» талдамалық баяндамасының деректері бойынша Қазақстан Республикасында 3041 кәсіби емес медиатор тіркелген. Кәсіби емес медиаторлардың ең көп саны Қарағанды облысында – 13,6%, Оңтүстік Қазақстан облысында-13,3% және Қызылорда облысында – 13,2%. Кәсіпқой емес медиаторлардың ең аз саны Нұр-Сұлтан қаласында – 0,3%, Алматы қаласында - 3,7%, Жамбыл облысында-4,9%.

Тұтастай алғанда, заңнамалық акт шарттық міндеттемелерден басым болатын роман-германдық құқық жүйесі жағдайында құқықтық дауларды дайын емес адамдарға шешуге болмайды. Дайындалмаған адамдардың құқықтық дауларды реттеу жөніндегі делдал ретінде құқықтық дауларды шешуге қатысуы, медиатор дауға қатысушы тараптардың әрқайсысы үшін құқықтық дауды теріс шешу тәуекелдерін есептеу міндетіне, тараптар арасында дауды, жанжалды реттеу туралы келісімнің шарттарын әзірлеу міндетіне жататын болса, қарапайым азаматтарға дауларды реттеу туралы көрінеу заңсыз келісімдер жасасуға, сондай-ақ заңдық тұрғыдан тұйық жағдайға тап болу қатерін тудыруы,

бұдан басқа, тікелей шешілетін дау оларға қатысты үшінші тұлғалардың мүдделері зардап шегуі мүмкін.

Әдетте, іс жүзінде кәсіби емес медиаторлар дауды шешудің нақты шарттарын жасамай, даудағы тараптарды татуластыру үшін жұмыс істейді. Алайда, айта кету керек, медиация-бұл ең алдымен дауды, нақты дауды, нақты жанжалды құқықтық салада шешудің айқын шарттарын әзірлеп шешу.

Сонымен қатар, медиация рәсімі білімсіз келіссөздер процесінің техникаларының, құралдарының арнайы жиынтығын қолдануды көздейді, дауды реттеу жөніндегі делдал рөлін орындайтын адам тараптарды дауды шешуге емес, жанжалды күшейтуге әкелуі мүмкін.

Медиатор, біздің ойымызша, бұл кәсіби делдал, заңтану, психология саласында білімі мен дағдылары бар, жанжал жағдайында келіссөздер жүргізудің әртүрлі әдістері мен құралдарын меңгерген, сондай-ақ тараптардың шарттық міндеттемелерін қалыптастыру дағдылары бар келіссөз жүргізуші.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты, осы нормативтік актіге қоғамдық татуластырушылар, билер кеңесі, қоғамдық келісім кеңесі, Аналар кеңесі, Ақсақалдар кеңесі сияқты қоғамдық татуластыру рәсімдерін жүзеге асыратын субъектілерді енгізе отырып, қоғамдық татуластыру рәсімдерін регламенттейтін жеке нормативтік акт әзірлеуді ұсынамыз.

Қорытынды

Төрт бағыт бойынша жүргізілген әлеуметтік сауалнама қорытындылары бойынша, атап айтқанда: азаматтардың дауларды сотқа дейін реттеуге мүдделілігі; медиацияның дамуына кедергі келтіретін себептерді айқындау; медиацияның барынша көп қолданылуы байқалатын саланы анықтау; «кәсіби емес» медиаторлар институтының жай-күйін бағалау медиация рәсімін қолдануды реттейтін нормативтік-құқықтық актілерді өзгертуге және толықтыруға байланысты, сондай-ақ мемлекеттік органдарға тапсырма ретінде және кәсіби медиаторлар қоғамдастығына бағытталған бірқатар ұсынымдар әзірленді.

I. Жүргізілген сауалнама негізінде азаматтардың медиацияны және дауларды реттеудің өзге де тәсілдерін қолдануға мүдделілігін арттыру бөлігінде мыналар ұсынылады:

1.1 Жергілікті атқарушы органдардың, ҚР Әділет Министрлігінің құрылымдық бөлімшелерінің құқықтық насихатты, жалпыға бірдей құқықтық оқытуды, өңірлер бойынша жергілікті тұрғындар арасында дауларды реттеудің соттан тыс тәсілдерін қолдану мүмкіндіктері туралы білімді таратуды міндетіне енгізу;

1.2 Жалпыға бірдей құқықтық оқыту, интернет-ресурстарды қоса алғанда, БАҚ-та дауларды реттеудің соттан тыс тәсілдерін қолдану мүмкіндіктері туралы білімді тарату мәселесі бойынша мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты орналастыруды көздеу;

1.3 Заңнамаға, атап айтқанда, салықтар және бюджетке төленетін өзге де төлемдер туралы Кодекске мынадай мазмұндағы өзгерістер енгізу:

«610-бап. Соттардағы мемлекеттік баж мөлшерлемелері

1. Сотқа берілетін талап қою арыздарынан, ерекше талап қою іс жүргізуінің арыздарынан, ерекше іс жүргізу істері жөніндегі арыздардан (шағымдардан), сот бұйрығын шығару туралы арыздардан, атқару парағының телнұсқасын беру туралы арыздардан, төреліктің және шетелдік соттардың шешімдерін мәжбүрлеп орындатуға арналған атқару парақтарын беру туралы арыздардан, сот актілерінің, атқару парақтарының және өзге де құжаттардың көшірмелерін қайта беру туралы арыздардан мемлекеттік баж мынадай мөлшерде алынады:

1) Егер осы тармақта өзгеше белгіленбесе, мүліктік сипаттағы талап қою арыздарынан:

жеке тұлғалар үшін-талап қою сомасының 2 пайызы;

заңды тұлғалар үшін-талап сомасының 6 пайызы;

5) некені бұзу туралы талап арыздардан – 0,6 АЕК.

Некені бұзу кезінде мүлікті бөлу жағдайларында баж осы тармақтың 1) тармақшасына сәйкес талап қою бағасынан белгіленеді;

10) сот бұйрығын шығару туралы арыздардан – осы тармақтың 1) тармақшасында көрсетілген мемлекеттік баж ставкаларының 50 пайызы;

14) жеке тұлғалардың ар – намысына, қадір-қасиетіне және іскерлік беделіне нұқсан келтіретін мәліметтерді таратудан келтірілген моральдық зиянды ақшалай түрде өтем өндіріп алу туралы талап қою арыздарынан-талап қою сомасының 2 пайызы;

15) іскерлік беделге нұқсан келтіретін мәліметтерді таратудан келтірілген залалдарды өндіріп алу туралы заңды тұлғалардың талап қою арыздарынан-талап қою сомасының 6 пайызы;

16) егер тараптар дауларды сотқа дейін, оның ішінде медиация тәртібімен реттеу тәртібін сақтаған жағдайда, 1), 5), 10), 14) 15) тармақшаларда көрсетілген мемлекеттік баж мөлшері осы тармақшаларда көрсетілген ставкалардың 50% - ын құрайды.

Осылайша, құқықтық дауларды реттеудің сотқа дейінгі тәртібі сақталған жағдайда, іс жүзінде мемлекеттік баж мөлшерлемесі ӨЗГЕРМЕЙДІ.

1.4 азаматтық іс жүргізу заңнамасында құқықтық дауларды реттеудің сотқа дейінгі немесе соттан тыс тәсілінің нысандарын нақты белгілейтін нормалар енгізілсін: медиация, Нотариустың атқарушылық жазбасы, төрелік, партисипативтік рәсім, талап қою өндірісі.

2. Медиация рәсімінің дамуына кедергі келтіретін себептер туралы Әлеуметтік сауалнаманы талдау қорытындылары бойынша мынадай ұсынымдар әзірленді:

2.1 кәсіби медиаторлар үшін салық салудың жеке режимі белгіленсін, салықтар мен алымдардың мынадай мөлшерлемелері белгіленсін: жеке табыс салығы – 3%, зейнетақы жарналары – 10%, әлеуметтік аударымдар – 1 АЕК, МӘМС – 4%.

2.2 2017 жылғы 25 желтоқсандағы Салық және бюджетке төленетін басқа да төлемдер туралы Кодекске мынадай мазмұндағы норманы енгізу:

«1. Кәсіби медиатордың салық кезеңі ішіндегі салық салынатын кірісі кәсіби медиатордың қызметін жүзеге асырудан алынуға жататын (алынған), кәсіби медиатордың кәсіби шегерімдері сомасына азайтылған кірістер сомасы ретінде айқындалады.

Кәсіби медиатор осы баптың 3-тармағында көзделген шығыстар бойынша бір мезгілде мынадай шарттарға сәйкес келетін кәсіби шегерімдерді қолдануға құқылы:

1) кәсіби медиатор қызметін жүзеге асырудан түсетін кірісті алуға байланысты жүргізілген;

2) құжатпен расталған;

3) кәсіби медиатордың салық тіркелімдерінде көрсетілген.

3. Кәсіби медиатордың кәсіби шегерімдеріне мыналар жатады:

1) кеңсе керек-жарақтарын сатып алуға арналған шығыстар;

2) кәсіби медиатор қызметін көрсету үшін үй-жайды мүліктік жалдау (жалға алу) бойынша шығыстар;

3) осы Кодекстің 271-бабына сәйкес есептелген амортизациялық аударымдар;

4) банктің, банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың қызметтеріне, байланыс қызметтеріне, Коммуналдық қызметтерге ақы төлеу жөніндегі шығыстар;

5) Салық төлеушінің жұмыскердің төлем көзінен салық салынуға жататын табысы бойынша шығыстары;

6) Осы Кодекстің 263-бабында көзделген шығыстар;

7) осы Кодекстің 244-бабына сәйкес қызметтік іссапарлар кезіндегі өтемақылар;

8) республикалық бюджет туралы заңда белгіленген және тиісті қаржы жылының 1 қаңтарында қолданыста болатын айлық есептік көрсеткіш шегінде кәсіпқой медиаторлар ұйымына енгізілетін мүшелік жарналар».

2.3 2017 жылғы 25 желтоқсандағы Салық және бюджетке төленетін басқа да төлемдер туралы Кодекстің 108-бабы 1-бөлігінің 3-тармағына мынадай мазмұндағы өзгерістер енгізілсін: істің тараптардың бітімгершілік келісімімен, кәсіби немесе кәсіби емес медиатордың қатысуымен дауды (дау – шарды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісіммен немесе бірінші және апелляциялық сатылардағы соттарда дауды партисипативтік рәсім тәртібімен реттеу туралы келісіммен толық көлемде аяқталуы.; бірінші сатыдағы соттарда талап қоюды қабылдау сатысында бітімгер судьяның қатысуы кезінде медиация тәртібімен дауды (жанжалды) реттеу туралы келісіммен төленген мемлекеттік баждың 70 пайызы мөлшерінде істің аяқталуы; бірінші сатыдағы соттарда сот талқылауы сатысында бітімгер судьяның қатысуы кезінде дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісіммен істің аяқталуы төленген мемлекеттік баждың 50 пайызы мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.; апелляциялық сатыдағы соттарда сот талқылауы сатысында бітімгер судьяның қатысуы кезінде істі медиация тәртібімен реттеу туралы келісіммен аяқтағанда- төленген мемлекеттік баждың 30 пайызы мөлшерінде; кассациялық сатыдағы сотта – сот актісін кассациялық тәртіппен қайта қарау туралы өтініш берген кезде төленген соманың 20 пайызы мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

Дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісім жасалатын сот процесінің сатысына және медиация рәсімін жүргізетін тұлғаға байланысты мемлекеттік бажды саралап қайтару соттарды жеңілдетуге мүмкіндік береді және Тараптардың неғұрлым ерте сатыларда дауларды соттың қатысуынсыз реттеудің баламалы тәсілдеріне жүгінуге ұмтылысына ықпал ететін болады.

2.4 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 03 шілдедегі «Медиаторларды даярлау бағдарламасы бойынша оқытудан өту қағидаларын бекіту туралы» Қаулысына сәйкес сот төрелігі Академиясы мен медиаторлар ұйымдарының ынтымақтастығы жолымен «Медиацияның жалпы курсы» бағдарламасы бойынша жұмыс істеп жүрген судьяларды кәсіби қайта даярлауды көздеу;

2.5 Төрағалық етуші судьяларға тараптардың өтініші бойынша медиация рәсімін жүргізуге мүмкіндік беретін ҚР АІЖК-нің 179-бабының 4-бөлігі алып тасталсын.

2.6 Татуластырушы судьяның қатысуымен сот талқылауы сатысында медиацияны қолдану практикасын «Медиация туралы» ҚР Заңына сәйкес келтіру, атап айтқанда, тараптар мен татуластырушы судьяның екі құжатқа қол қоюымен медиацияны жүргізу туралы шарт пен дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісім жасасуға судьяларды міндеттеу;

2.7 Кәсіби медиаторлар негізгі мақсаты медиаторлар қоғамдастығын қорғау және дамыту; медиация рәсімін дамыту; медиаторлар қызметтерін көрсету сапасын арттыру болатын консорциум түрінде заңды тұлға құрмай медиаторлар бірлестігін құруы қажет;

2.8 Медиация институтын үйлестіру және дамыту, сондай-ақ уәкілетті мемлекеттік орган (ҚР Әділет министрлігі не ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі) тарапынан медиаторларды даярлау сапасын, медиаторлар көрсететін қызметтердің сапасын бақылау функцияларын енгізу.

2.9 Кәсіпқой және кәсіпқой емес медиаторлардың тәртіптік жауапкершілігі туралы неғұрлым егжей-тегжейлі нормаларды көздеу қажет.

«Медиация туралы» ҚР Заңының 14-бабының 7-бөлігін былайша өзгерту қажет: «Кәсіби медиатор «Медиация туралы» ҚР Заңының талаптарын бұзған жағдайда, медиация рәсіміне қатысатын тараптар тиісті өтінішпен медиаторлар ұйымына жүгінуге құқылы. Бұзушылық расталған кезде медиаторлар ұйымы бұл туралы кәсіпқой медиаторлар тізілімінде көрсете отырып, медиатордың қызметін бір жылға дейінгі мерзімге тоқтата тұрады. Тәртіптік теріс қылыққа байланысты қызметі медиаторлар ұйымымен тоқтатыла тұрған медиатордың қызметі тоқтатыла тұрған кезеңде басқа медиаторлар ұйымының тізіліміне кіруге құқығы жоқ».

Бұдан басқа, мынадай мазмұндағы 7-1-тармақты енгізу қажет: «Кәсіпқой емес медиатор Қазақстан Республикасының «Медиация туралы» Заңының талаптарын бұзған жағдайда, медиация рәсіміне қатысатын тараптар тізілімінде кәсіпқой емес медиатор болып табылатын аудан (облыстық маңызы бар қала), Қаладағы аудан, аудандық маңызы бар қала, кент, ауыл, ауылдық округ әкіміне тиісті өтініш жасауға құқылы. Бұзушылық расталған кезде аудан (облыстық маңызы бар қала), Қаладағы аудан, аудандық маңызы бар қала, кент, ауыл, ауылдық округ әкімі бұл туралы кәсіпқой емес медиаторлар тізілімінде көрсете

отырып, медиатордың қызметін бір жылға дейінгі мерзімге тоқтата тұрады. Тәртіптік теріс қылыққа байланысты қызметін аудан (облыстық маңызы бар қала), Қаладағы аудан, аудандық маңызы бар қала, кент, ауыл, ауылдық округ әкімі тоқтата тұрған медиатордың қызметін тоқтата тұрған кезеңде басқа елді мекен әкімінің тізіліміне енгуге құқығы жоқ».

2.10 ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне мынадай мазмұндағы әкімшілік құқық бұзушылықты енгізу қажет: «Кәсіби медиаторға қатысты кәсіпқой медиаторлар ұйымының шешімі негізінде не аудан (облыстық маңызы бар қала), Қаладағы аудан, аудандық маңызы бар қала, кент, ауыл әкімінің шешімі негізінде тәртіптік теріс қылыққа байланысты қызметі тоқтатыла тұрған тұлғаның медиатордың қызметін жүзеге асыруы, ауылдық округтің кәсіпқой емес медиаторға қатысты қызметін тоқтата тұру кезеңінде елу айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады».

2.11. «Медиация туралы» ҚР Заңына медиаторларды тәртіптік жауапкершілікке тарту процесін реттеуге бағытталған нормаларды енгізу қажет:

«Медиаторлардың тәртіптік жауапкершілігі

1. Медиаторды тәртіптік жауаптылыққа тартуды медиаторлардың тәртіптік комиссиясы жүзеге асырады.

Медиаторлардың тәртіптік комиссиясы медиаторлар ұйымының жалпы жиналысы сайлайтын және оған есеп беретін медиаторлар ұйымының тәуелсіз органы болып табылады.

Кәсіпқой емес медиаторлардың тәртіптік комиссиясы облыстық әкімдіктердің, Республикалық маңызы бар қалалардың жанынан құрылады және тиісті облыстың, республикалық маңызы бар қаланың аудан (облыстық маңызы бар қала), Қаладағы аудан, аудандық маңызы бар қала, кент, ауыл, ауылдық округ әкімдерінің тізілімдерінде тұрған кәсіпқой емес медиаторларды тәртіптік жауаптылыққа тарту мәселелерін қарайды.

Медиаторлардың тәртіптік комиссиясы шешімдерінің міндетті сипаты болады.

Кәсіпқой медиаторлардың тәртіптік комиссиясының құрамына медиаторлар ұйымының жалпы жиналысының ұсынуы бойынша кемінде екі жыл өтілі бар бес кәсіпқой медиатор кіреді.

Кәсіпқой емес медиаторлардың тәртіптік комиссиясының құрамына кәсіпқой емес төрт медиатор және облыс не республикалық маңызы бар қала әкімдігінің 1 өкілі кіреді.

Кәсіпқой медиаторлардың тәртіптік комиссиясы туралы ережені және тәртіптік жауаптылыққа тарту рәсімін медиаторлар ұйымы белгілейді.

Кәсіпқой емес медиаторлардың тәртіптік комиссиясы туралы ережені және тәртіптік жауаптылыққа тарту рәсімін облыс әкімі не республикалық маңызы бар қала әкімі белгілейді.

Медиаторлардың тәртіптік комиссиясы өкілеттігінің мерзімі төрт жылды құрайды.

2. Тәртіптік істі медиаторлардың тәртіптік комиссиясы бұзушылық анықталған күннен бастап екі айдан аспайтын мерзімде қарайды. Медиатор уақытша еңбекке жарамсыз болған және ол іссапарда болған жағдайларда тәртіптік іс жүргізу тоқтатыла тұруы мүмкін. Тоқтата тұру мерзімі тәртіптік істі қараудың жалпы мерзіміне қосылмайды.

3. Тәртіптік істі қарау кезінде медиаторларды тәртіптік комиссия өз отырыстарына шағым жіберген адамдарды, сондай-ақ өздеріне қатысты шағым қаралатын медиаторларды шақыруға міндетті.

Қарау уақыты мен орны туралы тиісті түрде хабардар етілген аталған адамдардың келмеуі тәртіптік іс жүргізуді қарауға кедергі болмайды.

4. Медиатордың осы Заңның, медиация рәсімін қолдануды реттейтін Қазақстан Республикасы заңнамасының талаптарын бұзғанын көрсететін жеткілікті негіздердің болуы тәртіптік іс жүргізуді қозғау үшін негіз болып табылады.

5. Адвокаттардың тәртіптік комиссиясы адвокатқа тәртіптік жазаның мынадай шараларын қолдануға құқылы:

1) ескерту;

2) сөгіс;

3) қатаң сөгіс;

4) бұл туралы медиаторлар тізілімінде көрсете отырып, медиатордың қызметін бір жылға дейінгі мерзімге тоқтата тұру.

6. Медиатордың тәртіптік теріс қылық жасағаны үшін бір ғана тәртіптік жаза қолданылуы мүмкін.

Тәртіптік істі қарау нәтижелері бойынша тәртіптік комиссия медиаторды анықталған бұзушылықтарды жоюға міндеттейтін және оларды жою мерзімдерін белгілейтін нұсқама шығаруы мүмкін.

7. Осы баптың 5-тармағында көзделген шешімдер медиаторлардың тәртіптік комиссиясы мүшелерінің көпшілік даусымен қабылданады және олар қабылданған күннен бастап күшіне енеді.

Медиаторлардың тәртіптік комиссиясының отырысы, егер оған оның мүшелерінің жартысынан астамы қатысса, заңды деп есептеледі.

8. Кәсіпқой медиаторлар ұйымы, облыс, республикалық маңызы бар қала әкімі медиаторлардың тәртіптік комиссиясы медиаторға қатысты тәртіптік жазалау шараларын қолдану туралы шешім қабылдаған күннен бастап бес жұмыс күні ішінде шешімнің көшірмесін оны алудың тіркелуін қамтамасыз ететін байланыс құралдарын пайдалана отырып, медиаторға, сондай-ақ шешім қабылданған шағымды жіберген тұлғаға жібереді.

9. Медиаторлардың тәртіптік комиссиясының шешіміне осы шешім жарияланған кезден бастап үш ай ішінде медиаторлардың тәртіптік комиссиясында немесе сотта дау айтылуы мүмкін.

10. Медиаторлардың тәртіптік комиссиясы жұмысының нәтижелері медиаторлардың тәртіптік комиссиясы шешім шығарған кезден бастап үш жұмыс күні ішінде тиісінше кәсіпқой медиаторларға қатысты кәсіпқой медиаторлар ұйымының интернет-ресурсында және кәсіпқой емес медиаторларға қатысты облыс, республикалық маңызы бар қала әкімінің интернет-ресурсында орналастырылады».

2.12 ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне мынадай мазмұндағы әкімшілік құқық бұзушылық енгізу керек:

«1. Кәсіпқой медиаторлар ұйымында интернет-ресурстың болмауы не кәсіпқой медиаторлар ұйымының интернет-ресурсында кәсіпқой медиаторлар тізілімінің болмауы жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға жазаланады.

2. Кәсіпқой медиаторлар ұйымының кәсіпқой медиаторлар тізіліміне кәсіпқой медиаторды уақтылы енгізбеуі не Қазақстан Республикасының медиация туралы заңнамасына сәйкес кәсіби медиаторды кәсіпқой медиаторлар тізілімінен уақтылы алып тастамауы ескертуге жазаланады.

3. Осы баптың екінші бөлігінде көзделген, әкімшілік жаза қолданылғаннан кейін бір жыл ішінде қайталап жасалған әрекет он айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады».

2.13. «Медиация туралы» ҚР Заңының 9-бабы 4-бөлігінің 2-тармағы алып тасталсын.

2.14 «Медиаторларды даярлау бағдарламасы бойынша оқытудан өту қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысына оқыту сағаттарының санын 50 сағаттан 100-ге дейін ұлғайта отырып, Медиацияның жалпы курсы шеңберінде зерделеуге жататын тақырыптар тізбесін кеңейту бөлігінде өзгерістер енгізілсін.

Мынадай тақырыптарды қосу ұсынылады: «Қазақстан Республикасы Азаматтық құқығының негіздері», «Азаматтық-құқықтық даулар бойынша медиация рәсімін қолдану ерекшеліктері», «Қазақстан Республикасы Еңбек құқығының негіздері», «Еңбек даулары бойынша медиация рәсімін қолдану ерекшеліктері», «Қазақстан Республикасы қылмыстық құқығының негіздері», «Қылмыстық-құқықтық жанжалдардан туындайтын даулар бойынша медиацияны қолдану ерекшеліктері», «Қазақстан Республикасы отбасылық құқығының негіздері», «Отбасылық-құқықтық даулар бойынша медиация рәсімін қолдану ерекшеліктері», «Қазақстан Республикасының банкроттық және оңалту туралы заңнамасының негіздері», «Қазақстан Республикасында заңды тұлғалардың банкроттығы және оңалту туралы даулар бойынша медиация рәсімін қолдану ерекшеліктері», «Қазақстан Республикасы Жер

заңнамасының негіздері», «Жер-құқықтық даулар бойынша медиация рәсімін қолдану ерекшеліктері», «Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік заңнамасына сәйкес медиация рәсімін қолдану», «Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы құқықтық даулар бойынша медиация рәсімін қолдану ерекшеліктері», «Халықаралық жеке-құқықтық қатынастардың туындайтын даулар бойынша медиацияны қолдану ерекшеліктері», «Қазақстан Республикасының шарттық құқық негіздері», «Медиация рәсімін атқарушылық іс жүргізу сатысында қолдану», «Медиацияны сот талқылауы сатысында қолдану ерекшеліктері», «Банктік және өзге де қаржылық даулар бойынша медиацияны қолдану».

2.15 «Медиация туралы» ҚР Заңына медиаторларды екі жылда кемінде бір рет өз біліктілігін арттыруға міндеттейтін норманы енгізу.

2.16. Осы өкілеттіктерді құрамында кемінде екі медиатор ұйымының, соттар, әділет органдары өкілдерінің кәсіпқой медиаторлары болуы тиіс өңірлер бойынша сыртқы Біліктілік комиссиясына беру арқылы медиаторлар ұйымдарының кәсіпқой медиаторларды сертификаттау мүмкіндігін болдырмау.

2.17 ҚР Еңбек кодексінің 159-бабы 1-бөлігінің бірінші абзацы былайша жазылсын: «1. Жұмыс беруші мен микрокәсіпкерлік субъектісінің, қызметкерлерінің саны он бес адамнан аспайтын коммерциялық емес ұйымның, үй қызметкерінің, заңды тұлғаның жеке – дара атқарушы органының, заңды тұлғаның атқарушы органының басшысының, сондай-ақ заңды тұлғаның алқалы атқарушы органының басқа да мүшелерінің, ал реттелмеген мәселелер не келісу комиссиясының шешімін орындамау бойынша соттардың арасында туындайтын дауларды қоспағанда, жеке еңбек дауларын келісу комиссиялары қарайды. Тараптардың шешімі бойынша келісу комиссияларымен қатар жеке еңбек дауы медиация тәртібімен шешілуі мүмкін. Егер медиация рәсімі процесінде тараптар бірыңғай шешімге келмеген жағдайда, дауды сот қарайды».

2.18 Ұжымдық еңбек дауларын реттеу бойынша медиация рәсімін ұжымдық еңбек дауын қарау сатысына қарамастан, оны шешу тәсілдерінің бірі ретінде атау қажет.

2.19 Әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша медиацияны қолдану кеңейтілуге тиіс, атап айтқанда, Әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін айыпталушы да, жәбірленуші де жеке немесе заңды тұлғалар болып табылатын әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша әкімшілік жауаптылықтан босату ретінде тараптардың татуласуын қолдануға мүмкіндік беру қажет.

2.20 Сотқа дейінгі кезеңдерде әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша медиацияны қолдану тетігін әзірлеу қажет, бүгінде мұндай тетік жоқ.

2.21 Осы нормативтік актіге қоғамдық татуластырушылар, билер кеңесі, қоғамдық келісім кеңесі, Аналар кеңесі, Ақсақалдар кеңесі сияқты қоғамдық татуластыру рәсімдерін жүзеге асыратын субъектілерді енгізе отырып,

қоғамдық татуластыру рәсімдерін регламенттейтін жеке нормативтік акт әзірлесін.